

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Per Samuelson

Rättsintyget – ett bevis av värde?
Från förundersökning till dom

Examensarbete
20 poäng

Handledare:
Professor Per Ole Träskman

Straffrätt

Vårterminen 2002

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syften och problemställningar	5
1.3 Material och metod	5
1.4 Avgränsningar och disposition	6
2 SAKKUNNIGBEVISNING	7
2.1 Allmänt om bevisning	7
2.2 Sakkunnigbeviset	7
2.2.1 Inledning	7
2.2.2 Historik	9
2.2.3 Sakkunniga ledamöter	12
2.2.4 Anlitande av sakkunnig	13
2.2.4.1 Inledning	13
2.2.4.2 Domstolssakkunnig	13
2.2.4.3 Partssakkunnig	15
2.2.5 Sakkunnigbevisets förhållande till andra bevismedel	16
2.2.5.1 Skriftligt bevis	16
2.2.5.2 Vittnesbevisning	17
2.2.6 Medicinsk sakkunnigbevisning	18
3 RÄTTSINTYG SOM BEVISMEDEL	20
3.1 Inledning	20
3.2 Den rättsliga regleringen	20
3.3 Funktion under förundersökningen	23
3.4 Funktion under huvudförhandlingen	27
3.4.1 Inledning	27
3.4.2 Domstolsförhör	28
3.4.3 Telefonförhör	29
3.4.4 Rättsintygets och läkarens klassificering i processen	30
3.4.4.1 Rättsintygets klassificering	30
3.4.4.2 Läkarens klassificering	30

3.5	Sekretess	32
3.6	Rättsintygets tillförlitlighet	34
4	BEVISVÄRDERING I TEORIN	36
4.1	Inledning	36
4.2	Olika metoder för bevisvärdering	37
4.3	Värdering av sakkunnigbevisning	38
5	BEVISVÄRDERING I PRAKTIKEN	41
5.1	Inledning	41
5.2	Avgöranden från Högsta domstolen	42
5.2.1	Sexualbrott	42
5.2.2	Grov misshandel	45
5.3	Tingsrättsavgöranden – fyra typfall	47
5.3.1	Sexualbrott	47
5.3.2	Grov misshandel	48
5.4	Analys av granskade avgöranden	49
5.4.1	Sexualbrott	49
5.4.2	Grov misshandel	52
5.4.2.1	Varken erkännande eller förnekande	53
5.4.2.2	Partiellt erkännande	53
5.4.2.3	Partiellt erkännande med nödvärnsinvändning	54
5.4.2.4	Förnekande	54
5.4.3	Avslutning	55
6	BRISTER OCH ÅTGÄRDER	58
6.1	Inledning	58
6.2	Kulturkrocken mellan juridik och medicin	58
6.3	Begreppsförvirring	61
6.3.1	Rättsintygets klassificering	61
6.3.2	Intygutfärdande läkares klassificering	62
6.4	Kontrollmöjligheter	63
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	67
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	71

Sammanfattning

Domaren kan omöjligt besitta all den kunskap som behövs för att upprätthålla kravet på rättssäkerhet och materiellt riktiga domstolsavgöranden. I mål där avgörandet måste grundas på andra vetenskapliga bedömningar än enbart juridiska spelar sakkunnigutlåtanden en viktig roll som bevismedel. Rättsintyget utgör en form av medicinsk sakkunnigbevisning och denna uppsats behandlar rättsintygets värde som bevis i brottmålsprocessen.

Rättsintyg används främst i vålds- och sexualbrottmål och åberopas vanligtvis av åklagaren som bevisning till stöd dels för förekomsten av vissa skador, dels för skadornas uppkomstsätt. Syftena med uppsatsen har varit att undersöka problem och brister vad gäller användningen av rättsintyg i brottmålsprocessen samt att presentera åtgärdsförslag för att komma till rätta med problemen. Ett annat syfte har varit att undersöka vilket värde domstolarna tillmäter rättsintyget som bevismedel.

Resultaten visar att det tycks föreligga problem och brister i alla delar av kedjan från det att rättsintyget åberopas som bevisning i stämningsansökan till det att rätten under överläggningen värderar bevisningen för eller emot åklagarens gärningspåstående. Exempelvis saknas ett till fullo fungerande samspel mellan de juridiska och medicinska vetenskaperna. Kommunikationssvårigheter mellan rättsväsendet och de intygsutfärdande läkarna utgör således ett grundläggande problem, vilket torde kunna åtgärdas med hjälp av utbildningsinsatser och ett utökat samarbete över disciplingränserna. Ett annat exempel på problem som uppmärksammas är den rådande begreppsförvirringen, vilken bland annat kan leda till osäkerhet angående tillämpligt regelverk. Den intygsutfärdande läkarens funktion är att till processmaterialet tillföra iakttagelser och erfarenhetssatser och att tillämpa erfarenhetssatserna på iakttagelserna, vilket skall leda till en slutsats. Funktionen är således densamma som sakkunnigbevisets funktion. Detta torde tala för att reglerna om sakkunnigbeviset bör tillämpas vid användningen av rättsintyg som bevismedel. I praktiken förekommer det emellertid att rättsintyg betraktas som skriftlig bevisning och att rättsintygsutfärdande läkare betraktas som vittne. Begreppsförvirringen torde kunna åtgärdas på så sätt att en definition av begreppet ”sakkunnig” införs i lagen. Någon sådan definition finns idag inte.

Resultaten av undersökningen visar att domstolarna tillmäter rättsintygen ett relativt högt bevisvärde i mål rörande vålds- och sexualbrott. Dessutom kan konstateras att rättsintygen sällan ifrågasätts av rättsväsendets aktörer.

Förord

Denna uppsats utgör volym II i en större undersökning av rättsintygets värde som bevis i brottmålsprocessen. Volym I och volym II behandlar i förening rättsintyget från det att uppkommen skada undersöks till det att dom avkunnas i det aktuella brottmålet.

Uppsatsen har tillkommit med hjälp från ett flertal betydelsefulla personer. Petra Stenkula vid Polismyndigheten i Skåne har varit behjälplig med diverse sekretessbelagda personuppgifter, varför jag vill rikta ett varmt tack till henne. Tack även till tf Rådmannen Thed Adelswärd för vänligt bemötande i samband med intervju och granskning av domar vid Malmö tingsrätt. Dessutom förtjänar Jeanette Martin och Michael Öberg vid Polismyndigheten i Skåne, Ulrika Rogland-Kongstad vid Åklagarmyndigheten i Malmö samt docenten i rättsmedicin Peter Krantz ett varmt tack för den information som erhållits från dessa.

Ett särskilt tack riktas till professorn i rättsmedicin Peter Löwenhielm.

Avslutningsvis vill jag tacka mina handledare professor Per Ole Träskman och docent Helén Örnemark Hansen. Även Fredrik Andersson och Lars Olsson förtjänar stort tack för genomläsning och trevligt samarbete.

Lund i augusti 2002

Per Samuelson

Förkortningar

Ds	Departementsserien
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
JO	Justitieombudsmannen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
NJA II	Nytt juridiskt arkiv avd. 2
NOU	Norges offentlige utredninger
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken
SKL	Statens kriminaltekniska laboratorium
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
TR:n	Tingsrätten

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Klockan 10.45 den 24 december 1969 hittades John Olav Larsen och Håkon Edvard Johansen döda på Larsens gård i Fredrikstad i Norge. Kropparna var svårt skadade och stora mängder blod fanns på brottsplatsen. Per Kristian Liland greps samma dag i närheten av brottsplatsen. Liland misstänktes ha förövat mordet och häktades den 27 december samma år. Liland satt häktad fram tills det att lagmansretten dömde honom till livstids fängelse den 3 juli 1970.

Under huvudförhandlingen var stora delar av bevisningen knuten till frågan huruvida gärningarna hade företagits vid den tidpunkt som angivits i åklagarens gärningsbeskrivning – den 22 december 1969. Den rättsmedicinska undersökningen av kropparna vittnade om att Larsen och Johansen avlidit den 23 eller 24 december. Liland kunde emellertid bara knytas till brottsplatsen den 22 december. Under huvudförhandlingen hördes en sakkunnig i rättsmedicin, vilken hävdade att gärningarna kunde ha förövats redan den dagen. Den sakkunnige menade att ett av offren, Johansen, kunde ha levt ett tag efter att han påförts skadorna. Vidare menade den sakkunnige att gärningarna i vart fall inte kunde ha förövats senare än den 23 december.

Liland överklagade domen men överklagan avslogs. Den 27 december 1971 inkom Liland med en resningsansökan, vilken grundades på att det tillkommit nya bevis i form av vittnen. Vittnena hävdade att de sett offren i livet efter den tidpunkt som lagmansretten bedömt vara gärningstidpunkt. Begäran om resning avslogs av lagmansretten den 7 maj 1975. Arton år senare – den 23 juni 1993 – begärde Liland på nytt att målet skulle tas upp till ny prövning. Begäran grundades först och främst på uttalanden från andra medicinskt sakkunniga, vilka förkastade teorin om att Johansen skulle ha levt en tid efter att han påförts skadorna. Därmed fanns inget som talade emot att gärningarna utförts senare än den tidpunkt som lagmansretten lagt till grund för sin fällande dom från 1970. Den 29 april 1994 beslutades att målet skulle tas upp till förnyad prövning. Förhandlingen hölls den 21 november 1994. Lagmansretten meddelade samma dag en frikännande dom – utan att bevisupptagning ägt rum.¹

Den ovan beskrivna ”Lilandsaken” ledde till kraftig kritik mot samspelet mellan medicinska och juridiska aktörer i brottmålsprocessen. Den norska regeringen tillsatte en utredning som sedermera resulterade i ett lagförslag angående ”Rättsmedicinsk sakkyndighet i straffesaker”.² Lilandsaken är ett

¹ NOU 1996:15 s. 9-10.

² NOU 2001:12.

exempel på hur illa det kan gå då rätten fäster stark tillit till ett sakkunnigutlåtande, utan att ifrågasätta den sakkunniges slutsatser.

1.2 Syften och problemställningar

I ett samhälle som blir alltmer specialiserat har det i praktiken blivit omöjligt för rättsväsendets aktörer att besitta all den kunskap som behövs för att upprätthålla kravet på rättssäkerhet och materiellt riktiga domstolsavgöranden. I mål där avgörandet måste grundas på tekniska, medicinska eller andra vetenskapliga bedömningar spelar utlåtanden av sakkunniga en viktig roll som bevismedel. Rätten besitter normalt inte själv den sakkunskap som är nödvändig för att avgöra sådana mål och blir därför i hög grad beroende av den sakkunniges bedömning.

Då ett vålds- eller sexualbrott är begånget tillgodoses vanligtvis behovet av rättsmedicinsk sakkunskap genom ett av läkare utfärdat rättsintyg. Ett rättsintyg är huvudsakligen avsett att användas som bevismaterial beträffande sakfrågan i brottmål. Rättsintyget är emellertid en form av stödbevisning och kan inte på egen hand bevisa att ett brott är begånget.

Syftena med föreliggande arbete är att undersöka vilket värde domstolarna i praktiken tillmäter rättsintyget som bevismedel samt att undersöka vilka problem och brister som kan uppmärksammas i samband med användningen av rättsintyget i brottmålsprocessen. Ett annat syfte är att presentera åtgärdsförslag för att komma till rätta med eventuella uppmärksammade problem.

Problemställningarna kan formuleras på följande sätt:

- *Vilket värde tillmäter domstolarna rättsintyget som bevismedel i vålds- och sexualbrottmål?*
- *Vilka problem och brister har uppmärtsammats vad gäller användningen av rättsintyg i brottmålsprocessen och vilka åtgärder kan vidtas för att komma till rätta med problemen?*

1.3 Material och metod

Det material som uppsatsen främst baseras på utgörs av författningstext, lagförarbeten, rättsfall – publicerade och opublicerade – diverse artiklar samt doktrin. Dessutom har samtal och intervjuer med verksamma praktiker utgjort en värdefull källa i föreliggande undersökning. Teoretiska studier har kombinerats med empiriska undersökningar för att på ett verklighetsnära sätt spegla dagens förhållanden. En praxisundersökning har utförts inom ramen för detta examensarbete. Huvuddelen av domarna korresponderar med den undersökning av rättsintyg som gjorts utifrån sekretessbelagda

förundersökningar vid Polismyndigheten i Malmö och som presenterats i Olsson, Lars: *Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande*.³ I de ärenden där ett rättsintyg fanns att tillgå och där förundersökningen inte blivit nedlagd har ärendet följts upp för att kontrollera utgången i målet, vilken bevisning som presenterats samt domstolens bevisvärdering. Domarna har granskats och analyserats. Intervjuer har genomförts med två företrädare för Polismyndigheten i Skåne, en åklagare vid Åklagarmyndigheten i Malmö, en domare vid Malmö tingsrätt samt en docent och en professor i rättsmedicin.

1.4 Avgränsningar och disposition

Denna uppsats har begränsats till att huvudsakligen avse tiden från det att rättsintyget blir en del av förundersökningen fram tills det att dom avkunnas i det aktuella brottmålet. Avsikten har bland annat varit att undersöka vilka problem och brister som kan uppmärksammas i denna del av handläggningsskedjan. De problem och brister som kan uppkomma före det att rättsintyget överlämnas till uppdragsgivande myndighet har behandlats av Lars Olsson i ett annat examensarbete, vårterminen 2002. Examensarbetet som bär titeln *Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande*, utgör därmed ett komplement till föreliggande arbete.

Denna uppsats avgränsas till att behandla medicinsk sakkunnigbevisning i form av rättsintyg avseende levande person vid utredning av vålds- och sexualbrott. Framställningen har dessutom begränsats till att avse svenska förhållanden.

Uppsatsen inleds med en redogörelse för sakkunnigbeviset. Därefter koncentreras framställningen till att behandla rättsintyget som bevismedel – dess funktion under förundersökning och huvudförhandling. I fjärde kapitlet följer en teoretisk bakgrund till bevisvärderingen av sakkunnigbeviset. Det femte och sjätte kapitlet utgör uppsatsens två huvudkapitel. Författarens avsikt är att i dessa kapitel försöka besvara uppställda problemformuleringar. I kapitel 5 presenteras genomförd praxisundersökning och resultatet av denna. I det sjätte och avslutande kapitlet följer en redogörelse för uppmärksammade problem och brister samt förslag till åtgärder som kan eller bör vidtagas för att komma till rätta med dagens problem.

³ Examensarbete vid juridiska fakulteten i Lund, vårterminen 2002.

2 Sakkunnigbevisning

2.1 Allmänt om bevisning

Bevisningen i en rättegång består, enligt Ekelöf, av tre olika moment. Under huvudförhandlingen förebringas bevisningen, varvid rätten bereds tillfälle att höra utsagor, vittnesmål, sakkunnigutlåtanden, iakttaga skriftliga handlingar osv. Vad som härur framkommer berör parterna i sina pläderingar där de drar slutsatser avseende olika rättsfaktas existens. Slutligen tar rätten ståndpunkt till dessa frågor under överläggningen till dom samt redovisar sin uppfattning i domen. Allt detta kallas för bevisning.⁴

Bevisningens förebringande består av processuella arrangemang såsom vittnesförhör och utlåtanden. Det som förekommer under plädering och överläggning till dom utgörs av resonemang och är således av intellektuell karaktär. Denna intellektuella verksamhet benämner Ekelöf bevisvärdering, vilken består i att från existensen av ett eller flera fakta dra en slutsats avseende sannolikheten för existensen av ett annat faktum.⁵

Rättens överläggning bör inte inledas med en allmän diskussion om den åtalades skuld eller oskuld, då avgörandet inte får grundas på ett helhetsintryck av det föreliggande bevismaterialet. En bärande princip inom bevisrätten är att delarna bedöms före helheten, varför rättens bevisvärdering bör inledas med en värdering av varje bevismedel och deltema för sig. Först därefter görs den så kallade sammanvägningen. Vid ett motsatt förfarande är risken stor att helhetsvärderingen tenderar att bli subjektiv samtidigt som värdet i den förebringade bevisningens delar undanskymms.

I svensk rätt skiljer man mellan flera bevismedel; vittnesbevis (36 kap. RB), partsförhör i bevissyfte (37 kap. RB), skriftligt bevis (38 kap. RB), syn (39 kap. RB) och sakkunnigbevis (40 kap. RB)

2.2 Sakkunnigbeviset

2.2.1 Inledning

Sakkunnigbeviset är i svensk rätt ett av flera olika bevismedel och regler härom finns i 40 kap. rättegångsbalken. Begreppet sakkunnig definieras inte i rättegångsbalken, varför följande förklaring är hämtad från annat håll:

⁴ Boman, Edelstam, Ekelöf (1998) s. 12.

⁵ Boman, Edelstam, Ekelöf (1998) s. 12.

”Sakkunnig, inom processrätten benämning på person som på rättens eller parts anmodan utlåter sig i fråga, vars bedömande kräver särskild sakkunskap; anlitande av sakkunnig är ett särskilt, i lag utformat bevismedel, skilt från vittnesbevisning.”⁶

Edelstam har istället föreslagit följande definition av begreppet sakkunnig:

”Med sakkunnig avses fysisk eller juridisk person som på grund av sin särskilda sakkunskap i visst ämne anlitas av part eller förordnas av domstol i syfte att avge skriftlig eller muntlig utsaga rörande enbart slutsats eller rörande iakttagelse och sådan slutsats som dragits senare än i samband med iakttagelsen.”⁷

Bevisning genom sakkunnig skiljer sig från vittnesbevisning på det sättet att ett vittne skall berätta om sina iakttagelser rörande ett händelseförlopp medan en sakkunnig skall uttala sig angående erfarenhetssatser och omdömen, vilka kräver särskild erfarenhet eller utbildning. Erfarenhetssatser och omdömen som ligger inom området för domarens allmänna erfarenhet och kunskaper ingår emellertid i domarens uppgift. Sakkunnigbevisning kan alltså sägas innebära att ett mål tillförs kunskap som grundar sig på vetenskapliga resultat.⁸

I jämförelse med vittnesbeviset och det skriftliga beviset är användningen av sakkunnigbeviset relativt begränsad. En sakkunnigs utlåtande kan dock få avgörande betydelse för ett måls utgång. En stor fördel som kan uppnås med sakkunnigbevisning är att man med hjälp av detta kan undvika materiellt oriktiga domar. Det finns även nackdelar med sakkunnigbeviset. Användningen av bevismedlet kan leda till att handläggningen av ett mål fördröjs samtidigt som höga processkostnader uppkommer. Om flera sakkunniga medverkar i rättegången kan argumentationen dessutom tendera att föras över huvudet på parterna. I de fall flera sakkunniga medverkat och samtliga presenterat olika slutsatser kan det dessutom vara svårt för rätten att avgöra vilken sakkunskap som skall läggas till grund för domen. Allmänt sett kan sägas att den sakkunnige används för att tillföra målet icke-juridisk sakkunskap. Den övergripande funktionen är därför att åstadkomma ett så bra beslutsunderlag som möjligt med syfte att domen skall bli materiellt riktig.⁹

Sakkunnigbeviset kallades förr *bevismedel för de allmänna erfarenhetssatserna*.¹⁰ Erfarenhetssatser är det huvudsakliga föremålet för de sakkunnigas utsagor. Begreppet ”erfarenhetssats” infördes i svenskt juridiskt språkbruk under början av 1900-talet och användes vid preciseringen av vad som skulle kunna utgöra möjliga föremål för bevis.¹¹ En erfarenhetssats är

⁶ Bergström, S. m fl. (1988) s. 191.

⁷ Edelstam (1991) s. 231.

⁸ Edelstam (1991) s. 37.

⁹ Edelstam (1991) s. 28-32.

¹⁰ Edelstam (1991) s. 109.

¹¹ Edelstam (1991) s. 109.

enligt Ekelöf ”ett påstående om sambandet mellan två företeelser, som gäller *generellt* för dessa.”¹² Edelstam definierar istället begreppet på följande sätt:

”En hypotetisk sats av abstrakt karaktär innehållande ett påstående att en företeelse med en viss grad av sannolikhet skulle medföra en annan företeelse, där påståendets grund utgörs av ett visst erfarenhetsmaterial till vilket båda företeelserna skulle kunna hänföras.”¹³

Det är av stor betydelse att de erfarenhetssatser som skall användas vid bevisvärderingen prövas så att deras riktighet kan kontrolleras. Genom att låta sakkunniga uttala sig om erfarenhetssatsens utbredning och styrka är det möjligt att förhindra att felaktiga erfarenhetssatser påverkar bevisvärderingen. I doktrinen har erfarenhetssatserna uppdelats i två kategorier – allmänna och särskilda. En allmän erfarenhetssats förväntas ligga inom ramen för domarens allmänna erfarenhet och blir normalt inte föremål för någon bevisprövning. En särskild erfarenhetssats däremot kännetecknas av att kännedom om en sådan ”förutsätter särskilda studier av medicinsk, teknisk eller annan art.”¹⁴ Användningen av sakkunskap i rättegångsförfarandet innebär tillämpning av särskilda erfarenhetssatser. Den sakkunniges kompetens, erfarenhet och vetenskapliga argumentation kan få stor betydelse som hjälpfakta till att stödja den aktuella erfarenhetssatsen. Rätten är emellertid inte bunden av ett sakkunnigutlåtande, utan skall bedöma detta på samma sätt som övrig bevisning i enlighet med den fria bevisprövningens princip.

2.2.2 Historik

I Sverige sträcker sig sakkunnigbevisets historia inte särskilt långt tillbaka i jämförelse med övriga bevismedel. Lagbestämmelser i ämnet tillkom så sent som 1934, men sakkunniga har använts i begränsad utsträckning sedan 1600-talet.¹⁵ Den svenska receptionen av den juridiska vetenskapen under 1600-talet medförde även reception av juridikens hjälpvetenskaper och då främst rättsmedicinen. Sakkunnigbevisets utveckling i Sverige föranleddes till stor del av rättsmedicinens utveckling, varför framställningen begränsas till denna typ av sakkunnigbevisning. Domarna förutsattes vid denna tid besitta tillräckliga specialkunskaper för att – utan hjälp av experter - kunna ta ställning till i rätten uppkomna frågor. Först i samband med industrialiseringen utvecklades vetenskaperna, särskilt naturvetenskapen, i sådan utsträckning att det inte längre kunde anses möjligt för domaren att ensam behärska alla de icke-juridiska frågor som kunde uppkomma i en rättegång. Wistrand skriver att det redan i moseböckerna kan skönjas stadganden av rättsmedicinsk karaktär samt att det både i Codex Justinianus och i dåtidens kanoniska lagar fanns stadganden som förutsatte enklare

¹² Boman, Ekelöf (1995) s. 14.

¹³ Edelstam (1991) s. 112.

¹⁴ Edelstam (1991) s. 116.

¹⁵ Edelstam (1991) s. 35.

medicinsk skolning.¹⁶ Under 1600-talet var utvecklingen av rättsmedicinen starkt begränsad. Vad gäller svenska förhållanden stadgades i Kristoffers landslag att:

”[...] i dråpamål och såramål tingsmän eller *sex eller tolf män* – häradsnämnden – skulle undersöka den dräpte eller skadade, samt då utlåta sig huruvida han aff handavärkom hans dödher bleff.”¹⁷

I ett uppmärksammat brottmål från 1623 anlätade Svea hovrätt en sakkunnig för utlåtande rörande det så kallade bårprovets bevisvärde. Bårprovet innebar att en för mord misstänkt gärningsman skulle röra vid den dödes kropp. Om den döde i samband med detta började ”blöda” skulle den misstänkte vara att anse som gärningsman. I sakkunnigutlåtandet framhölls att blödnigen är en stark presumtion mot mördaren. I målet stod en man och hans hustru anklagade för mordet på en piga. Paret underkastades bårprovet och den döda började båda gångerna att ”blöda”, varvid mannen och hans hustru dömdes till döden för mordet på pigan. Mycket talar för att Svea hovrätt tillmätte bårprovet stor vikt.¹⁸

Under 1600-talets senare del inrättades det så kallade Collegium medicum, vars uppgift var att komma till rätta med den bristfälliga sjukvården. Dessutom hade de högre domstolarna möjlighet att begära yttrande från kollegiet i svårare rättsmedicinska ärenden.¹⁹

Inte heller under 1700-talet tillkom någon mer heltäckande lagstiftning angående sakkunniginstitutet. Sakkunnigbeviset var i 1734 års lag inget avgränsat bevismedel utan hade karaktären av vittnesbevis.²⁰ I 28 kap. 6 § Missgärningsbalken stadgades:

”Ther tvifvelachtigt är, om then döde af sot, eller annars handaverk döden fått; låte Domaren, eller Konungens Befalningshavande, then dödas kropp syna, innan then begrafven varder.”

Vidare stadgades i 39 kap. 1 § Missgärningsbalken:

”Hvilken som i staden varder sårad, eller slagen; käre genast för Rätten, och varde två gode män nämnde, helst Stadens läkare, som the sår granneliga syna skola, och therom vitna.”

I de fall skadan tillfogats person på landsbygden, där läkare inte fanns att tillgå, skulle såren istället synas ”af them, som thet förstå”. År 1744 tillkom en instruktion för Provincial Doctorer. I instruktionens 13 § stadgades att en läkare tillsammans med en fältskär var tvungen att besiktiga avlidna personer som dött ”genom våld eller gift”. Läkaren skulle sedan avlämna en

¹⁶ Wistrand (1852) s. 5.

¹⁷ Edelstam (1991) s. 38.

¹⁸ Edelstam (1991) s. 39.

¹⁹ Edelstam (1991) s. 40.

²⁰ Wrede (1934) s. 483f.

attest avseende besiktningen, utifrån vilken domaren tillsammans med annan bevisning hade att avgöra huruvida den avlidne blivit mördad. Edelstam menar att dessa attester utgjorde förelöpare till våra dagars rättsintyg.²¹ Collegium medicum fick under 1700-talet en ännu större betydelse när det gällde att avge rättsmedicinska utlåtanden. Enligt en Kunglig instruktion från 1798 skulle kollegiet med största noggrannhet utreda och förklara av domstolarna ställda medicinska frågor.²²

Artonhundratalet var det århundrade då sakkunnigbeviset började att utvecklas på allvar. I lagkommitténs *förslag till allmän Criminallag* från 1832 fanns några stadganden om användningen av sakkunniga i brottmål. Av motiven till förslaget kan utläsas att reglerna om sakkunnigutlåtanden var en kodifiering av rådande praxis.²³ Enligt förslaget skulle besiktning, öppning och undersökning av person som misstänkts ha dött av annans åtgärd eller vållande verkställas av läkare som var förordnad därtill.²⁴ Formuleringen tyder på att det fanns läkare med särskild uppgift att utföra rättsmedicinska undersökningar. Enligt 6 kap. 26 § *förslag till rättegångsbalk* skulle läkare eller annan sakkunnig, som utfört eller övervakat besiktning eller undersökning, avge fullständigt utlåtande över de förhållanden som framkommit. Angående sakkunniga sades i 27 §:

”Aktar rätten nödigt att sakkunnigas utlåtande inhemta, i andra fall, än då besiktning eller undersökning nödig varit, eller att annan sakkunnig höra, än den, som besiktning eller undersökning hållit; då må ej embetsman eller annan, som derom anlites, draga sig undan att Rätten i ty mål tillhandagå med den upplysning, han lemna kan.”²⁵

Lagkommitténs *förslag till allmän Criminallag* från 1832 antogs emellertid inte av riksdagen.

Professor J.C. Lindblad vid Uppsala universitet var den förste som i svensk doktrin behandlade sakkunniginstitutet skilt från vittnesbeviset.²⁶ Lindblad gjorde i sin bok *Läran om bevisning inför rätta* en klar åtskillnad mellan tillämpning av erfarenhetssatser och upplysning om dessa. Under perioden 1893-1934 presenterades ett flertal förslag till bevisningslagar, vilka bland annat innehöll regler om sakkunniga. Inget av förslagen antogs av riksdagen. Den 20 april 1934 antog emellertid riksdagen den framlagda *propositionen*²⁷ *med förslag till lag om bevisning genom sakkunnig*. I motiven till lagen framhölls att den tidigare avsaknaden av regler angående sakkunnigbevisning utgjorde en av de mest framträdande bristerna i svensk bevisrätt, vilken nu skulle avhjälpas. Vidare uttalades att det är av största vikt att de sakkunniga som anlitas intar en opartisk ställning i rättegången.

²¹ Edelstam (1991) s. 42-44.

²² Edelstam (1991) s. 41.

²³ Lagkommitténs förslag till allmän Criminallag 1832, Motiver s. 128.

²⁴ Lagkommitténs förslag till allmän Criminallag 1832, s. 76.

²⁵ Lagkommitténs förslag till allmän Criminallag 1832, s. 78.

²⁶ Edelstam (1991) s. 53.

²⁷ Prop. 1934:124.

Endast om rätten själv hade möjlighet att tillkalla sakkunniga skulle man vara säker på opartiskhet.²⁸ För sakkunnig som inte utsetts av rätten var lagen överhuvudtaget inte tillämplig (9 §). I de fall en part ville åberopa någon som sakkunnig tillämpades istället reglerna angående vittnesbevisning.²⁹ Lagen om bevisning genom sakkunnig trädde i kraft den 1 januari 1935. I motiven till den nu gällande rättegångsbalken anges att bestämmelserna i 40 kap. till stora delar överensstämmer med vad som stadgades i lagen från 1935.³⁰

2.2.3 Sakkunniga ledamöter

Sakkunskap kan tillföras rättegången på olika sätt, antingen genom sakkunnigbevisning eller genom att sakkunniga lekmän har säte som bisittare i rätten. Det senare alternativet förekommer inom specialprocessen där den sakkunnige ledamoten har rösträtt i samma utsträckning som rättens övriga ledamöter. Exempel på mål där sakkunniga ledamöter används är sjörättsmål, mål i fastighetsdomstol och miljödomstol samt bostadsmål.³¹ Anledningen till att sakkunniga ledamöter används i specialprocessen är att det anses behövas särskild sakkunskap för att handlägga sådana mål.³² Dessutom är det inte särskilt stor variation på den typ av sakkunskap som krävs inom specialprocessen. Ekelöf hävdar att systemet med sakkunniga ledamöter inte är användbart i de allmänna domstolarna, eftersom arten av den sakkunskap som krävs i mål som handläggs där är av högst varierande slag.³³

Rättegångsutredningen lämnade 1987 ett delbetänkande³⁴ med förslag att tingsrätterna och hovrätterna skulle ges generell möjlighet att förordna en expert som särskild ledamot i rätten. Med expert avsåg utredningen enbart person med särskild fackkunskap i annat än juridiska ämnen, såsom exempelvis ekonomi, medicin och teknik.³⁵ Expertens uppgift skulle i första hand vara att hjälpa rättens övriga ledamöter att sätta sig in i och förstå det av parterna presenterade processmaterialet. Experten skulle inte själv tillföra målet något sådant material.³⁶ Rättegångsutredningens förslag fick vid remissbehandlingen ett blandat mottagande. Flera remissinstanser kritiserade förslaget och ansåg att man istället borde undersöka förutsättningarna för en ökad användning av sakkunnigbeviset. Kritiken avsåg bland annat risken för att kunskap skulle tillföras domstolen över

²⁸ Prop. 1934:124 s. 9.

²⁹ Prop. 1934:124 s. 8.

³⁰ NJA II 1943 s. 507.

³¹ Edelstam (1991) s. 144.

³² Boman, Ekelöf (1997) s. 35.

³³ Boman, Ekelöf (1995) s. 226.

³⁴ SOU 1987:13.

³⁵ SOU 1987:13 s. 18.

³⁶ SOU 1987:13 s. 19.

huvudet på parterna, vilket kunde rubba tilltron till domstolsväsendet.³⁷ Förslaget ledde inte till någon proposition.

2.2.4 Anlitande av sakkunnig

2.2.4.1 Inledning

Som ovan framkommit har sakkunniginstitutet främst utvecklats ur vittnesbeviset till att bli ett särskilt bevismedel, vilket regleras i 40 kapitlet rättegångsbalken. Man skiljer i lagen mellan av domstolen förordnade sakkunniga (1-18 §§) och av parterna utsedda sakkunniga (19 § och 20 §). Ekelöf benämner den sakkunnige i förra fallet för offentlig sakkunnig och i det senare för privat sakkunnig.³⁸ Edelstam använder istället termen *domstolssakkunnig* för offentlig sakkunnig och *partssakkunnig* för privat sakkunnig.³⁹ I fortsättningen kommer Edelstams terminologi att användas.

Enligt 35 kap. 6 § rättegångsbalken har rätten möjlighet att självmant föranstalta om bevisning om det finnes erforderligt. Någon begäran av part angående förordnande av sakkunnig behövs därför inte. Huvudregeln vad gäller sakkunniginstitutet är att domstolssakkunnig förordnas. I 40 kap. 1 § rättegångsbalken stadgas:

”Finnes för prövning av fråga, vars bedömning kräver särskild fackkunskap, nödigt att anlita sakkunnig, äge rätten över frågan inhämta yttrande av myndighet eller tjänsteman eller annan, som är satt att tillhandagå med yttrande i ämnet, eller ock uppdraga åt en eller flera för redbarhet och för skicklighet i ämnet kända personer att avgiva yttrande.”

2.2.4.2 Domstolssakkunnig

Den första förutsättningen för rättens förordnande av domstolssakkunnig är att bedömningen av en viss fråga kräver särskild fackkunskap. Begreppet fackkunskap kan likställas med sakkunskap, det vill säga sådan kunskap som specialister eller experter inom en viss ämneskategori besitter.⁴⁰ Den andra förutsättningen är att ett förordnande av sakkunnig kan anses nödigt. Enligt Ekelöf skall domaren i sin verksamhet utnyttja all kunskap som står till buds.⁴¹ Detta torde innebära att domaren vid tvekan i en betydelsefull sakfråga bör överväga möjligheten att förordna sakkunnig. Edelstam menar att rätten inför ett förordnande av domstolssakkunnig skall ställa sig den hypotetiska frågan:

”Kräver frågans besvarande tillförande eller tillämpning av särskilda erfarenhetssatser?”⁴²

³⁷ Prop. 1989/90:71 s. 34f.

³⁸ Boman, Ekelöf (1995) s. 229.

³⁹ Edelstam (1991) s. 23.

⁴⁰ Edelstam (1991) s. 239.

⁴¹ Boman, Ekelöf (1995) s. 228.

⁴² Edelstam (1991) s. 240.

Besvaras frågan jakande så bör domstolen förordna sakkunnig i målet. Domstolssakkunnig kan anlitas eller förordnas när som helst under en rättegång. I ett brottmål skall rätten redan före huvudförhandling överväga om sakkunnig behöver förordnas (RB 45:12). Oavsett om rätten förordnar domstolssakkunnig ex officio eller inte så kan part begära att sådan förordnas. I brottmål finns dessutom ett uttryckligt stadgande – 23 kap. 14 § 2 st. rättegångsbalken – enligt vilket förundersökningsledaren kan begära att sakkunnig förordnas av rätten redan på förundersökningsstadiet. Lagstadgandets första stycke ger förundersökningsledaren själv möjlighet att under förundersökningen inhämta yttrande från en sakkunnig. Den sakkunnige blir i detta fall att anse som partssakkunnig och särskilda skäl krävs för att förundersökningsledaren skall få anlita denne utan att först låta den misstänkte eller hans försvarare yttra sig över valet. Om den sakkunnige istället utses av rätten får den misstänkte och hans försvarare ett direkt inflytande över valet av sakkunnig.⁴³ I 40 kap. 3 § stadgas:

”Innan sakkunnig utses, bör tillfälle lämnas parterna att yttra sig i frågan. Ena sig parterna om sakkunnig, skall denne anlitas, om han finnes lämplig och hinder ej möter därför; rätten äge dock jämte honom utse annan.”

Enligt 40 kap. 2 § rättegångsbalken skall den sakkunnige vara opartisk och får därför inte vara nära släkt med ena parten eller ekonomiskt beroende av denne. Det är heller inte lämpligt att den sakkunnige är vän eller ovän med endera parten. Åtskillnad görs mellan olika typer av domstolssakkunniga mot bakgrund av vilket anställningsförhållande dessa har. Enligt 40 kap. 1 § rättegångsbalken skiljer man mellan offentlig och privat domstolssakkunnig. Med offentlig domstolssakkunnig avses ”myndighet eller tjänsteman eller annan som har att tillhandagå med yttrande i ämnet”. Med privat domstolssakkunnig menas ”en eller flera personer för redbarhet och för skicklighet i ämnet kända personer”.⁴⁴ Skyldigheten för en offentlig domstolssakkunnig att utföra sakkunniguppdrag framgår av 40 kap. 4 § rättegångsbalken. Endast offentliga domstolssakkunniga har skyldighet att anta sakkunniguppdrag. Privat domstolssakkunnig som åtagit sig sakkunniguppdrag och blivit förordnad får emellertid inte utan giltig ursäkt avsäga sig uppdraget. Det är domstolen som prövar huruvida giltig ursäkt föreligger. Offentlig domstolssakkunnig har inte möjlighet att frånträda sitt uppdrag även om giltig ursäkt föreligger. Någon definition av vad som skall anses utgöra giltig ursäkt finns inte. Att i vart fall sjukdom bör falla inom detta begrepp torde kunna förutsättas.⁴⁵ I förordnandet för den sakkunnige bör rätten noggrant ange dennes uppdrag. Om inte rätten förordnar annat skall den sakkunnige avge ett skriftligt utlåtande som preciserar de skäl och omständigheter omdömet grundas på (7 §). Sakkunnig som utlåtits skriftligen skall också höras muntligen om part yrkar det och hans hörande inte är utan betydelse (8 §). Parternas företrädare har då möjlighet att korsförhöra den sakkunnige och hålla motförhör angående sådan del av

⁴³ Bring, Diesen, Schelin (1999) s. 72.

⁴⁴ Edelstam (1991) s. 227.

⁴⁵ Edelstam (1991) s. 282.

utsagan som är till nackdel för respektive part.⁴⁶ Det muntliga förhöret har även betydelse ur sanktionssynpunkt, då den sakkunnige skall avlägga en, med hänsyn till hans uppdrag, avpassad sakkunniged (9 §). Enligt denna förbinder sig den sakkunnige att efter bästa förstånd fullgöra sitt uppdrag. Straffansvar inträder för uppsåtligt oriktiga utlåtanden och den sakkunnige kan då dömas för ovarsam utsaga i enlighet med 15 kap. 3 § brottsbalken.

I 40 kap. 17 och 18 §§ finns regler om ersättning till domstolssakkunnig. För offentlig domstolssakkunnig är huvudregeln att ersättning skall utgå endast om detta är särskilt föreskrivet, till exempel i dennes yrkesinstruktion. En offentlig domstolssakkunnig skall normalt utföra uppdraget inom ramen för sin ordinarie tjänstgöring och har därför inte rätt till ytterligare ersättning från rätten eller parterna.

En privat domstolssakkunnig har alltid rätt att få ersättningen fastställd av rätten. Ersättningen skall enligt 40 kap. 17 § rättegångsbalken omfatta kostnad för uppdragets fullgörande samt arvode för arbete och tidsspilla efter vad rätten prövar skäligt.

2.2.4.3 Partssakkunnig

Förutsättningarna för part att själv anlita sakkunnig regleras i 40 kap. 19 § rättegångsbalken. Att part utser sakkunnig är betydligt vanligare än att rätten, på eller utan parts initiativ, förordnar domstolssakkunnig.⁴⁷ Som framkommit ovan får förundersökningsledaren i brottmål inhämta yttrande av sakkunnig i enlighet med 23 kap. 14 § rättegångsbalken. Det är vanligt förekommande att polis eller åklagare anlitar partssakkunniga under förundersökningen och bevisning med partssakkunnig uppges vanligtvis redan i stämningsansökan. Exempel på sådan sakkunnigutredning som kan infordras under förundersökningen är utlåtande från Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL) angående spår på brottsplatsen eller utlåtande av läkare angående den kroppsskada målsäganden åsamkats.⁴⁸

Eftersom 40 kap. 1 § rättegångsbalken endast avser domstolssakkunnig finns vad gäller partssakkunnig varken krav på särskild fackkunskap eller att den sakkunniges anlitan skall vara nödigt. Några kvalifikationskrav uppställs inte. Rätten har däremot möjlighet att avvisa ett sakkunnigutlåtande som onödig bevisning i enlighet med 35 kap. 7 § rättegångsbalken.

En partssakkunnig betecknades förr ofta som sakkunnigt vittne eller expertvittne.⁴⁹ Fortfarande behandlas en partssakkunnig vanligtvis enligt de regler som gäller för ett vanligt vittne (36 kap.). En partssakkunnig avger dock, till skillnad mot ett vanligt vittne, ett skriftligt utlåtande. Något krav på ojävighet förekommer inte och vid förhör avlägger den partssakkunnige

⁴⁶ Boman, Ekelöf (1995) s. 232.

⁴⁷ Boman, Ekelöf (1995) s. 234.

⁴⁸ Edelstam (1991) s. 253.

⁴⁹ Fitger (1993) s. 233.

inte sakkunniged utan vittnesed. Därmed står den sakkunnige inte under något straffansvar för de omdömen han avger. Rätten tillerkänner den partssakkunnige endast vanlig vittnesersättning. För ytterligare arvode måste den sakkunnige vända sig till den part som anlitat denne.⁵⁰ En partssakkunnig har i svensk rätt en något svagare processuell ställning än en domstolssakkunnig. Den partssakkunnige får normalt inte närvara under rättegången i samma utsträckning som den domstolssakkunnige.

Till skillnad från en domstolssakkunnig har en partssakkunnig ingen skyldighet att utföra sakkunniguppdrag och kan således inte tvingas biträda eller fullgöra ett påbörjat uppdrag.⁵¹ Däremot kan den partssakkunnige höras som vittne, varvid den allmänna vittnesplikten med tillhörande sanktioner i 36 kap. rättegångsbalken blir tillämpliga. Vittnesplikten omfattar dock inte besvarandet av frågor som rör slutsatser dragna senare än i samband med iakttagelsen.⁵²

2.2.5 Sakkunnigbevisets förhållande till andra bevismedel

2.2.5.1 Skriftligt bevis

Då en skriftlig handling åberopas som bevis i rättegång betecknas denna som skriftligt bevis, såvida det är skriftens innebörd som har bevisvärde i målet.⁵³ I förhållande till sakkunnigbeviset kan vissa gränsdragningsproblem uppstå, vilket beror på att föremålet för domstolens iakttagelse vid sakkunnigbevisning kan vara både den sakkunniges muntliga utsaga och dennes skriftliga utlåtande. En omdebatterad fråga är därför huruvida ett skriftligt sakkunnigutlåtande bör betraktas som skriftligt bevis enligt 38 kap. rättegångsbalken eller sakkunnigbevis enligt 40 kap. rättegångsbalken.⁵⁴ Att frågan kan vålla problem framgår av praxis⁵⁵, där det inte är ovanligt att sakkunnigutlåtanden rubriceras som skriftlig bevisning.

Att betrakta ett expertutlåtande som skriftligt bevis innebär att reglerna i 38 kap. rättegångsbalken blir tillämpliga. NJA 1963 s. 72 behandlar frågan huruvida skriftliga sakkunnigutlåtanden kan bli föremål för editionsföreläggande i enlighet med 38 kap. 2 § rättegångsbalken. HD ger i rättsfallet uttryck för uppfattningen att huvudregeln bör vara att sakkunnigreglerna skall tillämpas beträffande skriftliga sakkunnigutlåtanden. HD skriver:

”Bevisning genom sakkunnig skall emellertid föras enligt bestämmelser i 40 kap. RB. Det kan icke vara tillåtet att kringgå dessa bestämmelser genom att med

⁵⁰ Boman, Ekelöf (1995) s. 234.

⁵¹ SOU 1938:44 s. 425.

⁵² Boman, Ekelöf (1995) s. 188.

⁵³ Boman, Ekelöf (1995) s. 209.

⁵⁴ Edelstam (1991) s. 212.

⁵⁵ se tex. NJA 1989 s. 97 och NJA 1989 s. 102.

åberopande av 38 kap. 2 § RB framtvunga företeende av ett skriftligt sakkunnigutlåtande, som innehas av part eller tredje man.”⁵⁶

För att ett gränsdragningsproblem skall uppkomma måste utsagan vara skriftlig och samtidigt röra tillförande eller tillämpning av särskilda erfarenhetssatser. Om utsagan inte är skriftlig så kan reglerna om skriftligt bevis aldrig bli tillämpliga. Istället kan gränsdragningsproblem uppstå mellan vittnesbevisning och sakkunnigbevisning.⁵⁷ I och med att utsagan rör tillförande eller tillämpning av särskilda erfarenhetssatser bör inte reglerna om skriftligt bevis tillämpas. Sakkunnigreglerna bör istället bli aktuella, eftersom utsagan baseras på den sakkunniges speciella sakkunskap. I de fall utlåtandets slutsatser är dragna endast i samband med eventuella iakttagelser torde det, enligt Edelstam, vara fråga om en vittnesattest avgiven av ett sakkunnigt vittne. Han menar att vittnesreglerna därför bör tillämpas i dessa fall.⁵⁸

2.2.5.2 Vittnesbevisning

Att vittna i rättegångar är en allmän medborgerlig skyldighet. Att en person hörs som vittne innebär att bestämmelserna i 36 kap. rättegångsbalken äger tillämpning på förhöret. Gränsdragningsproblem kan uppstå i och med att olika regelsystem skall tillämpas beroende på om en person skall betraktas som vittne, som partssakkunnig eller som domstolssakkunnig. Störst skillnad är det mellan vittne och domstolssakkunnig, vilka avlägger olika eder samt har olika regler om ersättning etc.. Mellan vittne och partssakkunnig är inte skillnaden lika markant. Som tidigare nämnts är huvuddelen av dessa regler gemensamma. Ett sätt att angripa gränsdragningsproblematiken är att avgöra huruvida bevismedlet är fungibelt, det vill säga utbytbart.⁵⁹ Ett vittnes huvudsakliga uppgift är att återge vad denne iakttagit i en viss situation. Den sakkunniges funktion är däremot att tillämpa de särskilda erfarenhetssatser denne besitter, utifrån övrigt processmaterial som presenterats i målet. Dessa behöver nödvändigtvis inte baseras på egna iakttagelser. Gränsdragningen mellan de två bevismedlen är inte alltid självklar då det ofta händer att utsagens föremål kan sammanfalla för dessa. Fastställandet av i vilken egenskap en person agerar måste därför ske utifrån flera olika perspektiv. Edelstam har i sin doktorsavhandling⁶⁰ presenterat en uppfattning om när sakkunnigreglerna bör tillämpas. Han undersöker huruvida olika tänkbara gränsdragningskriterier kan uppställas utifrån utsagens form och föremål, användningen av sakkunskap, tidpunkten för slutsatsernas dragande etc.. De slutsatser Edelstam presenterar utmynnar i att reglerna angående sakkunnigbeviset skall tillämpas i de fall då;

⁵⁶ NJA 1963 s. 72, s. 74.

⁵⁷ se kap. 2.2.5.2.

⁵⁸ Edelstam (1991) s. 220.

⁵⁹ Boman, Ekelöf (1995) s. 236.

⁶⁰ Edelstam, Henrik: *Sakkunnigbeviset – en studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet*, Göteborg 1991.

- en expert har förordnats som domstolssakkunnig
- bevistemat omfattar en slutsats som experten har dragit eller kommer att dra senare än i samband med iakttagelsen
- experten har utfört eller beräknas utföra ersättningsberättigat arbete.⁶¹

Varken praxis eller förarbeten ger någon närmare ledning i gränsdragningsfrågan. Praxis kan dessutom vara vilseledande på så sätt att partssakkunniga ibland benämns som sakkunniga vittnen.⁶² Medicinska experter har ofta varit föremål för gränsdragningsproblem angående vilken kategori de skall hänföras till. Rättsläkare som utför obduktioner, avger rättsintyg och sedermera kallas till förhör i domstol har i flera fall benämnts ”sakkunniga vittnen”. Viss begreppsförvirring torde också råda i domstolarna då ett sakkunnigt vittne i en instans kan få en annan beteckning såsom exempelvis sakkunnig i nästa instans. Domstolarnas bristande konsekvens gällande beteckning och formerna för hörandet av vissa sakkunniga har kritiserats av personer som uppträder i domstol i egenskap av experter.⁶³ JO har uppmärksammat detta i två fall beträffande rättsläkare, i vilka han gett sin syn på saken. Utifrån det första fallet uttalade JO tydligt att rättsläkare som företagit obduktion i brottmål där obduktionsresultatet var av betydelse borde förordnas som domstolssakkunnig.⁶⁴ I det andra fallet hördes en rättsläkare som vittne trots att denne före förhöret begärt att få höras som sakkunnig. Under förhöret ställdes och besvarades en hel del frågor som inte enbart hade sin utgångspunkt i själva iakttagelsen (obduktionen). JO menade att de frågor som ställs till en rättsläkare oftast är av ren sakkunnigkaraktär.⁶⁵ JO ansåg att det i båda dessa fall var felaktigt att beteckna rättsläkaren som sakkunnigt vittne.

2.2.6 Medicinsk sakkunnigbevisning

Så länge det funnits utvecklade rättsordningar har läkares kunskaper tagits i anspråk för att besvara medicinska frågeställningar inom rättsväsendet. Ett flertal situationer kan bli aktuella där läkare eller andra medicinska experter anlitas som sakkunniga. Rättsläkare kan höras om vilka slutsatser som kan dras utifrån vissa obduktionsresultat. En psykiater kan, beträffande påföljdsfrågan i ett mål, uttala sig över den tilltalades psykiska status. Psykologer kan anlitas för att klarlägga vissa utsagors uppkomstbetingelser och rättsserologer kan anlitas för att utföra blodundersökningar i faderskapsärenden etc.⁶⁶ Användningen av medicinsk expertis är vanligt förekommande i brottmål. I ett brottmål kan ett medicinskt utlåtande få betydelse dels för utgången av målet, dels för valet av påföljd. Inte minst

⁶¹ Edelstam (1991) s. 210.

⁶² se bla NJA 1962 s. 244.

⁶³ Edelstam (1991) s. 193.

⁶⁴ JO 1975 bilaga 6 s. 137

⁶⁵ JO 1982/83 s. 23.

⁶⁶ Edelstam (1991) s. 498-506.

gäller det senare för rättspsykiatriska undersökningar, vilka avgör huruvida påföljden skall bestämmas till fängelse eller överlämnande till särskild vård. Nedan kommer emellertid framställningen att begränsas till medicinska utlåtandens betydelse för utgången av sexual- och våldsbrottmål. Medicinska utlåtanden avseende påföljdsfrågan lämnas därefter.

3 Rättsintyg som bevismedel

3.1 Inledning

Den rättsmedicinska verksamheten i Sverige utförs av läkare vid de rättsmedicinska avdelningarna och av andra läkare i allmän eller enskild tjänst. Verksamhetens tre huvuduppgifter består i att utföra rättsmedicinska undersökningar av levande och avlidna personer samt att avge utlåtanden om skadors och sjukdomars uppkomstsätt och svårighetsgrad. Dessutom undersöks orsakssamband mellan olika handlingar och uppkomna skador.⁶⁷ Rättsmedicinska undersökningar genomförs ofta i syfte att besvara rättsligt relevanta frågor av straffrättslig betydelse. Undersökningens resultat kan emellertid även användas för att bedöma andra rättsliga frågor, såsom exempelvis rätten till försäkringsersättning. Den rättsmedicinska verksamheten har till uppgift att biträda de rättsvårdande myndigheterna med sådan medicinsk sakkunskap som behövs för att avgöra mål och ärenden med medicinska frågeställningar. En typ av medicinskt utlåtande som i egenskap av bevismaterial har stor betydelse i brottmålsprocessen är rättsintyget.⁶⁸ Med begreppet ”rättsintyg” avses ett av läkare avgivet skriftligt utlåtande rörande levande person.⁶⁹ Rättsintygets funktion är att det skall användas som bevisning i rättegång och skiljer sig härigenom från vanliga läkarintyg. Ett vanligt läkarintyg kan visserligen utfärdas i syfte att åberopas i rättegång, men då vanligtvis avseende en processuell fråga. Rättsintyget åberopas beträffande sakfrågan i målet, det vill säga huruvida den tilltalade begått den åtalade gärningen eller inte. Innehållet i ett rättsintyg är i huvudsak av rättsmedicinsk karaktär.⁷⁰ Ett rättsintyg utfärdas efter undersökning av levande person. Detta kan jämföras med intyg vid rättsmedicinsk obduktion, vilket utfärdas efter undersökning av avliden person. Rättsintyg används främst i brottmål, särskilt i mål rörande vålds- och sexualbrott. Rättsintygen åberopas som bevisning till stöd för förekomsten av skador och skadors uppkomstsätt. Ett rättsintyg kan även åberopas för att styrka förekomsten av kriminaltekniska fynd såsom hårstrån och fibrer etc..

3.2 Den rättsliga regleringen

Enligt 2 kap. 3 § förordning (1998:1513) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område är läkare och tandläkare inom den offentligt bedrivna sjukvårdsverksamheten skyldiga att utföra undersökningar samt avge

⁶⁷ Ds S 1986:3 s. 3.

⁶⁸ Lärobok i rättsmedicin (1991) s. 192.

⁶⁹ Edelstam, Henrik: ”Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott” I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 86.

⁷⁰ Lärobok i rättsmedicin (1991) s. 192.

utlåtande (rättsintyg) över dessa på begäran av länsstyrelse, domstol, åklagarmyndighet eller polismyndighet. Läkarnas skyldighet att utföra undersökning eller avge utlåtande gäller inte då övriga åligganden i yrkesutövningen hindrar detta eller då särskilda skäl talar däremot. Som exempel på hinder i yrkesutövningen kan nämnas livräddande insatser eller pågående operation. Särskilda skäl mot att utföra en undersökning eller avge utlåtande föreligger i de fall läkaren saknar formell och reell kompetens för uppgiften. Särskilda skäl föreligger också om läkarnas objektivitet och opartiskhet kan ifrågasättas.⁷¹ Detta innebär att det är olämpligt för läkare att avge rättsintyg om den undersökte är vän eller ovän med läkaren eller om det föreligger ett ekonomiskt beroendeförhållande mellan dessa. En läkare bör inte heller avge rättsintyg om saken angår läkaren själv eller någon närstående till denne. Någon lagreglering avseende utformning av rättsintyg finns inte i svensk rätt. För utformningen av rättsintyg gäller samma föreskrifter som beträffande alla intyg inom hälso- och sjukvården.⁷² Socialstyrelsen har emellertid utgivit allmänna råd avseende rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott.⁷³

I Socialstyrelsens allmänna råd avses med rättsintyg ”ett utlåtande av en läkare som grundar sig antingen på läkarens egen eller annan läkares undersökning av en misstänkt eller ett brottsoffer (målsäganden) eller på uppgifter i en patientjournal angående en misstänkt eller ett brottsoffer och som är avsett att användas som bevis i brottsutredning eller i rättegång.”⁷⁴

Skyldigheten att avge rättsintyg omfattar endast de situationer då läkaren själv utfört undersökningen. Någon skyldighet att utfärda rättsintyg över en undersökning som annan läkare utfört föreligger inte. En rättsläkare⁷⁵ är däremot alltid skyldig att – oavsett vilken läkare som utfört undersökningen – avge utlåtande över denna, vilket följer av 2 § förordning (1996:613) med instruktion för Rättsmedicinalverket. För privat verksamma läkare finns ingen lagreglerad skyldighet att utföra undersökningar och avge utlåtanden på begäran av länsstyrelse, domstol, åklagarmyndighet eller polismyndighet.⁷⁶ På begäran av enskild person föreligger ingen skyldighet att utfärda rättsintyg. I de fall en enskild begär rättsintyg är det alltså läkaren själv som avgör huruvida ett sådant skall utfärdas eller inte.⁷⁷

I 2 kap. 4 § lag (1998:531) om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område stadgas att den som utfärdar ett rättsintyg skall utforma det med noggrannhet och omsorg. I socialstyrelsen allmänna råd stadgas vidare att

⁷¹ SOSFS 1997:5 s. 5.

⁷² Edelstam (1991) s. 501.

⁷³ SOSFS 1997:5.

⁷⁴ SOSFS 1997:5 s. 4.

⁷⁵ Specialistläkare i rättsmedicin.

⁷⁶ Edelstam, Henrik: ”Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott” I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 90.

⁷⁷ SOSFS 1997:5 s. 6.

den som utfärdar rättsintyg skall ta reda på ändamålet med intyget, endast uttala sig om förhållanden som denne har tillräcklig kännedom om samt vara objektiv vid insamlingen av det material som intyget skall grundas på.⁷⁸ Det är viktigt att ett rättsintyg utformas på lättbegriplig svenska och att medicinska facktermer undviks. Rättsintyg är avsedda att läsas av andra än läkare och då inte bara av rättsväsendets aktörer utan också av dem som misstänks för eller utsatts för brott. Svenska uttryckssätt bör därför användas i intyg som riktar sig till personer, vilka inte är insatta i medicinskt fackspråk och eventuella latinska diagnoser bör kompletteras med svenska översättningar.⁷⁹ Ett rättsintyg bör alltid innehålla vissa administrativa uppgifter, en beskrivning av undersökningen samt ett utlåtande. Ett rättsintyg utgörs vanligtvis av två huvuddelar. I den första delen återges iakttagelserna vid undersökningen och i den andra delen redovisas slutsatserna. Den första delen skall förutom personuppgifter m.m. innehålla uppgifter om händelseförlopp, iakttagna skador, prover som tillvaratagits i samband med undersökningen och eventuell sjukjournal.⁸⁰ En fullständig beskrivning bör göras av skador och andra fynd som noterats i samband med undersökningen. Vidare bör anges om hela kroppsytan eller endast vissa kroppsdelar undersökts. I de fall endast vissa kroppsdelar undersökts bör läkaren ange vilka samt avge förklaring till varför dessa kroppsdelar undersökts och andra inte. Varje skada bör enligt Socialstyrelsens allmänna råd beskrivas med avseende på:

- kroppsdel,
- utseende (färg, form etc.),
- storlek,
- riktning (vid långsträckta skador) och
- exakt läge i förhållande till fasta anatomiska punkter eller linjer.

Skadebeskrivningen i rättsintyget bör om möjligt kompletteras med färgfotografier över synliga skador.⁸¹

När läkaren redovisar de slutsatser som kan dras utifrån gjorda iakttagelser bör han uttala sig om skadornas uppkomstsätt, risken för bestående men samt i vad mån skadorna varit livshotande.⁸² Läkaren bör endast ta ställning till medicinska fakta och bör således inte uttala sig om eventuell brottsrubricering eller dylikt. Sådana frågor är avsedda för rättsväsendets företrädare. I intyget bör anges huruvida skador och andra fynd stämmer överens med det påstådda händelseförloppet. Vidare bör läkaren ange om

⁷⁸ SOSFS 1997:5 s. 15.

⁷⁹ SOSFS 1997:5 s. 15.

⁸⁰ Lärobok i rättsmedicin (1991) s. 185-187.

⁸¹ SOSFS 1997:5 s. 17.

⁸² Lärobok i rättsmedicin (1991) s. 188.

skadorna kan eller inte kan ha uppkommit på visst sätt. Om några skador kan ha varit motvärnsskador bör detta anges i utlåtandet.⁸³

3.3 Funktion under förundersökningen

I många avseenden har förundersökningen indirekt betydelse för den i domstol kommande bevisvärderingen. En förundersökning skall enligt 23 kap. 1 § rättegångsbalken inledas så snart det på grund av angivelse eller av annat skäl finns anledning anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats. Bestämmelser om hur förundersökningen skall bedrivas finns i 23 kap. rättegångsbalken och i förundersökningskungörelsen (1947:948). Dessa bestämmelser präglas av en intresseavvägning mellan kraven på effektivitet i en brottsutredning och rättssäkerhet för den enskilde.⁸⁴ Syftet med förundersökningen är i första hand att ge åklagaren tillräckligt material för bedömning av åtalsfrågan. Åklagaren skall inte bara ta tillvara de omständigheter och den bevisning som talar emot den misstänkte utan också beakta det som talar till dennes förmån. Detta följer av den allmänna objektivitetsprincipen, vilken kommer till uttryck i 23 kap. 4 § 1 st. rättegångsbalken. Under förundersökningen skall brottmålet beredas så att bevisningen kan förebringas i ett sammanhang vid huvudförhandlingen.⁸⁵ Förundersökningen är ett skriftligt förfarande såtillvida att åklagaren kan avgöra åtalsfrågan enbart på handlingarna. Det skriftliga materialet består av en redogörelse för brottsplatsundersökningen, anteckningar över förhör, sakkunnigutlåtanden m.m., vilket sammanställs i det så kallade förundersökningsprotokollet. I detta protokoll antecknas även de beslut som fattas under förundersökningen.⁸⁶

Ett rättsintyg begärs i regel då ett vålds- eller sexualbrott misstänks vara begånget. Ett rättsintyg kan begäras av polis, åklagare, domstol samt av enskild person. Rättsintyg utfärdas huvudsakligen på begäran av polismyndighet, eftersom det är denna myndighet som först får kännedom om ett begånget brott och samtidigt har i uppgift att inleda en utredning.⁸⁷ Några riktlinjer om när ett rättsintyg bör begäras finns inte att tillgå hos polismyndigheten. Det är därför upp till den enskilde polismannen att bedöma huruvida ett sådant skall begäras eller inte. I många fall inleds förfarandet med begäran om utdrag ur patientjournal. Utifrån journalanteckningarna görs sedan en bedömning angående behovet av rättsintyg.⁸⁸ I Malmö leds samtliga familjevåldsärenden direkt av åklagare, varför rättsintyg i dessa fall inte begärs utan åklagares medgivande.

⁸³ SOSFS 1997:5 s. 18; För en vidare redogörelse avseende rättsintygets utformning hänvisas till Olsson, Lars: *Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande*, examensarbete vid juridiska fakulteten i Lund, vårterminen 2002.

⁸⁴ Boman, Edelstam, Ekelöf (1998) s. 107.

⁸⁵ SOU 2001:14 s. 332.

⁸⁶ Boman, Edelstam, Ekelöf (1998) s. 139.

⁸⁷ Föreläsning av Peter Krantz den 18 april 2001.

⁸⁸ Intervju med Jeanette Martin den 26 februari 2002.

Polismyndigheten fungerar emellertid som förbindelselänk mellan åklagare och sjukvård, och det är därför denna myndighet som begär rättsintyget från läkaren även i familjevåldsrelaterade ärenden.⁸⁹ Den intervjuade åklagaren menar att det vid enklare våldsbrott förekommer att anteckningar ur patientjournal används som bevisning istället för rättsintyg, särskilt i ärenden där vittnesbevisning finns att tillgå. I mål rörande grövre våldsbrott, såsom exempelvis grov misshandel, begärs emellertid alltid rättsintyg.⁹⁰

Föremålet för den undersökning som skall leda fram till ett rättsintyg kan vara antingen den misstänkte eller brottsoffret. Förutsättningarna för undersökningen varierar beroende på vem som skall undersökas och vem som är uppdragsgivare.⁹¹ Undersökning kan ske med den undersöktes samtycke eller i vissa fall mot vederbörandes vilja. Det senare gäller för den som skäligen kan misstänkas för ett brott med fängelse i straffskalan. En undersökning av det här slaget går under beteckningen ”kroppsbesiktning”. Varje medborgare är gentemot det allmänna skyddad mot påtvingat kroppsligt ingrepp i enlighet med 2 kap. 6 § regeringsformen. Ett motsvarande skydd finns i europakonventionen⁹², vilken sedan den 1 januari 1995 gäller som svensk lag.⁹³ Enligt 2 kap. 12 § regeringsformen får detta skydd begränsas genom lag. Beträffande kroppsbesiktning finns regler om sådana begränsningar i 28 kap. rättegångsbalken. I enlighet med 28 kap. 12 § rättegångsbalken får den som skäligen kan misstänkas för ett brott som kan leda till fängelse kroppsbesiktigas för att utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredning om brottet. Med kroppsbesiktning avses undersökning av människokroppens yttre och inre samt tagande av prov från kroppen och undersökning av sådana prov. Undersökning av kroppens yttre innefattar okulär besiktning av den nakna kroppen. Med undersökning av kroppens inre avses undersökning av kroppens håligheter såsom mun, näsa, ändtarm och slida.⁹⁴

Att en misstänkt gärningsman blir föremål för undersökning kan i många fall visa sig vara av stor betydelse. Särskilt viktigt är det att undersöka den som är misstänkt för sexualbrott, då det inte är ovanligt att på denne finna så kallade motvärnsskador. Som exempel på sådana skador kan nämnas

⁸⁹ Intervjuer med Jeanette Martin den 26 februari 2002 och Ulrika Rogland-Kongstad den 31 maj 2002.

⁹⁰ Intervju med Ulrika Rogland-Kongstad den 31 maj 2002.

⁹¹ Edelstam, Henrik: ”Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott” I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 97.

⁹² Europarådets konvention den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

⁹³ SFS 1994:1219.

⁹⁴ Boman, Bylund, Ekelöf (1994) s. 78; för en vidare redogörelse avseende begreppet kroppsbesiktning hänvisas till Olsson, Lars: *Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande*, examensarbete vid juridiska fakulteten i Lund, vårterminen 2002.

rivmärken på händer, armar och i ansiktet.⁹⁵ Vid en sådan undersökning har man också möjlighet att finna kriminaltekniska spår såsom hårstrån från målsäganden, fibrer, blod etc. Det är inte ovanligt att offret för ett sexualbrott lämnar spår efter sig under övergreppet. Sekret, saliv, könshår eller blod kan ha överförts från offret till gärningsmannens penis och vidare till kalsongerna eller andra kläder.⁹⁶ Författaren har i ett tidigare arbete kritiserat det faktum att kroppsprover från misstänkta gärningsmän inte tillvaratas i någon större omfattning.⁹⁷ Frågor avseende spårsäkring av kriminalteknisk natur lämnas i fortsättningen därhän.

Att en misstänkt person blir föremål för undersökning och rättsintyg är långt ifrån lika vanligt som att rättsintyg begärs avseende en målsägandes skador.⁹⁸ Undersökning av brottsoffret (målsäganden) torde vara den i praktiken vanligaste situationen. Villkoren för undersökning av målsägande skiljer sig markant från villkoren för undersökning av misstänkt. Vad gäller målsägande finns inga regler om tvångsundersökning, utan istället krävs att målsäganden samtycker till undersökningen. Detta sker vanligtvis genom att målsäganden undertecknar en fullmakt som tillhandahålls av polismyndigheten.⁹⁹ Ansvar för läkarens befogenhet att utföra en undersökning av målsäganden och de moment som innefattas ligger på den myndighet som beslutat om undersökningen och begärt rättsintyget. Den som beslutat om undersökningen ansvarar också för att ett erforderligt medgivande finns.¹⁰⁰

Tidigare har problem kunnat uppstå i det fall då ett barn varit brottsoffer och den ena föräldern motsatt sig undersökning av barnet. Sedan lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn trädde i kraft den 1 januari 2000 har emellertid dessa problem undanröjts.¹⁰¹

Rättsintyg bör i största möjliga mån grundas på en undersökning utförd för detta ändamål av den intygsskrivande läkaren. Det förekommer dock situationer när detta inte är möjligt och rättsintyget får då grundas på uppgifter ur patientjournal.¹⁰² Det ställs höga krav på dokumentationen i

⁹⁵ Edelstam, Henrik: "Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott" I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 98.

⁹⁶ Ansell, Hjelm, Stegeryd: "Omvänd spårsäkring kan lösa sexualbrott" I: *Kriminalteknik nr 3/99*, s. 6.

⁹⁷ Samuelson, Per: *DNA-bevisning i sexualbrottmål*, opublicerat material, Lund 2001.

⁹⁸ Edelstam, Henrik: "Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott" I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 97.

⁹⁹ Intervju med Jeanette Martin den 26 februari 2002.

¹⁰⁰ SOSFS 1997:5 s. 9.

¹⁰¹ För en vidare redogörelse avseende denna fråga – se Olsson, Lars: *Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande*, examensarbete vid juridiska fakulteten i Lund, vårterminen 2002.

¹⁰² Edelstam, Henrik: "Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott" I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 97.

journalen för att den skall kunna ligga till grund för ett rättsintyg. När läkaren grundar sitt rättsintyg på journalanteckningar är det viktigt att han eller hon anger eventuella brister i underlaget.¹⁰³

En rättsmedicinsk undersökning av levande person i samband med brottsmisstanke syftar vanligtvis till att utgöra underlag för förundersökningsledarens ställningstagande till om förundersökning skall inledas eller inte. Därefter kan rättsintyget få betydelse vid åklagarens bedömning av åtalsfrågan.¹⁰⁴ Då någon skadats och brottsmisstanke föreligger kan skadornas utseende och sannolika uppkomstsätt vara betydelsefulla uppgifter för att få besvarat huruvida en misstänkt person kan bindas till det påstådda brottet eller inte. Rättsintyg ingår ofta som en del av den övriga bevisningen i brottmål. I de fall den insamlade bevisningen är motstridig eller inbördes motverkande kan ett rättsintyg vara att anse som en väldigt viktig del av bevisningen. Ett rättsintyg behöver dock inte alltid ha betydelse som bevis i den bemärkelsen att det läggs till grund för fällande dom. Rättsintyget kan också leda till friande dom eller till att en förundersökning eller ett åtal läggs ned.¹⁰⁵

Ett viktigt syfte med rättsmedicinsk undersökning i samband med förundersökning är att dokumentera och påvisa förekomst eller avsaknad av rättsligt relevanta skador på den undersöktes kropp. De rättsvårdande myndigheterna är vanligtvis angelägna om att så snart som möjligt erhålla medicinsk bedömning av när och hur skadorna uppkommit. Avgörande för den rättsliga bedömningen kan vara huruvida det föreligger samband mellan kroppsskador som påvisats vid undersökningen och den händelse som påstås ha orsakat dem. I de fall det rör sig om lindrigare skador såsom blåmärken, hudavskrapningar eller svullnader är det viktigt att fynden dokumenteras inom det närmsta dygnet. Dessa skador kvarstår endast en begränsad tid och måste undersökas så snart som möjligt för att inte den rättsliga bedömningen av skadornas uppkomstsätt, svårighetsgrad och kausalitet skall försvåras eller omöjliggöras. Det är även viktigt att rättsintygen expedieras snabbt. Den misstänkte kan vara frihetsberövad, varför åtal måste väckas inom bestämda tidsfrister. Då rättsintyget ofta är en viktig del i förundersökningen måste det vara åklagaren till handa i god tid innan beslut skall fattas i åtalsfrågan.¹⁰⁶ När rättsintyget ingivits ingår det i förundersökningen.¹⁰⁷

För åklagaren är det av stort intresse att veta om det ingivna rättsintyget formellt och innehållsmässigt håller sådan standard att det kan tillmätas ett bevisvärde som räcker för att väcka åtal. För den misstänktes försvarare är det viktigt att undersöka om rättsintyget är behäftat med brister och om det

¹⁰³ SOSFS 1997:5 s. 12.

¹⁰⁴ Ds S 1986:3 s. 98.

¹⁰⁵ Edelstam, Henrik: "Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott" I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 87.

¹⁰⁶ SOSFS 1997:5 s. 19.

¹⁰⁷ Edelstam (1991) s. 501; Samtal med Peter Löwenhielm den 10 april 2002.

finns behov av relevant motbevisning. Slutligen är det rätten som skall bedöma rättsintygets bevisvärde och hur det skall värderas i förhållande till övrig bevisning i målet.¹⁰⁸

3.4 Funktion under huvudförhandlingen

3.4.1 Inledning

All insamlad bevisning i ett mål skall förebringas vid huvudförhandlingen i enlighet med 35 kap. 8 § rättegångsbalken. Domstolen får enligt omedelbarhetsprincipen endast döma över det material och den bevisning som lagts fram under huvudförhandlingen, vilket följer av 30 kap. 2 § rättegångsbalken. Att förundersökningen har genomförts på ett tillfredsställande sätt är av betydelse för den kommande brottmålsprocessen. För att uppnå en koncentrerad huvudförhandling är det av vikt att samtliga invändningar och eventuella alternativa hypoteser har följts upp redan under förundersökningen.¹⁰⁹ Det är viktigt att förhören med den misstänkte, målsäganden och eventuella vittnen har hållits i så nära anslutning till polisanmälan att deras minnesbilder inte hunnit blekna. Förhören under förundersökningen bör ha genomförts på ett sådant sätt att berättelserna inte senare kan ifrågasättas.¹¹⁰

I brottmål har åklagaren bevisbördan med avseende på samtliga relevanta omständigheter. Genom denna placering av bevisbördan vill man motverka att oriktiga straffdomar meddelas.¹¹¹ Vidare har den tilltalade rätt att bli betraktad som oskyldig till dess att motsatsen är bevisad.¹¹² Parternas syfte med den förebringade bevisningen är att övertyga rätten om att de omständigheter som åberopats för utgången av målet verkligen föreligger. Beviskravet uttrycker vilken styrka på bevisningen som krävs för fällande dom. För att undvika felaktiga domslut är beviskravet högt ställt i alla typer av brottmål. I mål rörande vålds- och sexualbrott, liksom i andra brottmål, uttrycks beviskravet på så sätt att det skall vara *ställt utom rimligt tvivel* att den tilltalade är skyldig.¹¹³ Beviskravet kan också sägas innebära att det praktiskt sett skall framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig.¹¹⁴

Vid vissa typer av sexualbrott är det ovanligt att vittnesbevisning kan presenteras. De som skall höras är därför vanligtvis endast målsäganden och

¹⁰⁸ Edelstam, Henrik: "Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott" I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 88.

¹⁰⁹ SOU 2001:14 s. 332.

¹¹⁰ SOU 2001:14 s. 332.

¹¹¹ Boman, Ekelöf (1995) s. 113.

¹¹² se art. 6 p 2 Europakonventionen.

¹¹³ Boman, Ekelöf (1995) s. 117.

¹¹⁴ Gregow; Torkel: "Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn" I: *Svensk Juristtidning* 1996, s. 510.

den tilltalade. Enligt praxis är det för fällande dom inte tillräckligt att det verkar rimligt att händelseförloppet gått till så som målsäganden hävdar. Inte heller räcker det att målsägandens berättelser kan anses förtjäna tilltro framför den tilltalades. För att den tilltalade skall fällas till ansvar måste det vara ställt utom rimligt tvivel att han eller hon förövat den åtalade gärningen. I mål av det här slaget, där utsaga ställs mot utsaga, kan stödbevisning såsom rättsintyg vara av stor betydelse. Då inte någon parts utsaga framstår som mer trolig än den andra kan rättsintyget vara avgörande om det visar vad som orsakat en viss skada eller att ett av målsäganden uppgivet händelseförlopp inte motsägs av undersökningsresultaten.¹¹⁵

3.4.2 Domstolsförhör

För att närmare undersöka rättsintygets bevisvärde kan domstolsförhör hållas med den intygsutfärdande läkaren. Härmed kan läkarens kompetens och erfarenhet undersökas samtidigt som oklarheter i det skriftliga utlåtandet kan klarläggas. I samband med domstolsförhöret prövas dessutom hållbarheten i och bevisvärdet av rättsintyget.¹¹⁶ I de fall förhör skall hållas med den läkare som avgivit rättsintyget uppkommer frågan om denne skall höras som vittne, partssakkunnig eller domstolsakkunnig. Rättsintyget och förhöret med läkaren har i huvudsak samma funktion som sakkunniginstitutet, det vill säga att tillföra sakkunskap i domstolsprocessen. Förhöret med läkaren inskränker sig inte till ett återgivande av vissa iakttagelser, utan bör även omfatta slutsatser som dragits på grundval av dessa iakttagelser. Det faktum att förhöret omfattar en slutsats som läkaren dragit senare än i samband med iakttagelsen bör, enligt Edelstam, tala för en tillämpning av sakkunnigreglerna.¹¹⁷ Det är emellertid av vikt att klarlägga huruvida den sakkunnige skall höras som partssakkunnig eller domstolsakkunnig, eftersom reglerna härom skiljer sig markant från varandra. Som tidigare nämnts skall en sakkunnig som utlåtits skriftligen även höras muntligen om part yrkar det och hans hörande inte uppenbart saknar betydelse. I motiven till rättegångsbalken betonas särskilt vikten av att höra den sakkunnige muntligen inför rätten.¹¹⁸ I motiven stadgas:

”I brottmålsförfarandet är ett omedelbart förhör med sakkunnig vid huvudförhandlingen av sådant värde, att fordran därpå principiellt bör uppställas. Genom den sakkunniges hörande kunna ofta domstolens ledamöter få en mera åskådlig bild av det ämne, som han behandlat, och genom frågor till honom kunna dunkla punkter uppklaras och missuppfattningar rättas.”¹¹⁹

¹¹⁵ Edelstam, Henrik: ”Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott” I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 87.

¹¹⁶ SOSFS 1997:5 s. 20.

¹¹⁷ Edelstam, Henrik: ”Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott” I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 107.

¹¹⁸ SOU 1938:44 s. 423.

¹¹⁹ SOU 1926:32 s. 294.

Vid förhör med partssakkunnig tillämpas vittnesreglerna i 36 kap. rättegångsbalken. Den partssakkunnige avlägger vittnesed och har därmed ett straffrättsligt ansvar för sanningshalten av de uppgifter beträffande gjorda iakttagelser som lämnats under förhöret. En partssakkunnigs utsaga angående bedömning av ett visst förhållande som denne gör vid huvudförhandlingen omfattas emellertid inte av straffansvaret. En partssakkunnig är inte heller skyldig att besvara en sådan fråga. Förhöret med en partssakkunnig utförs på samma sätt som ett vittnesförhör – den som begärt förhör med den sakkunnige håller huvudförhöret.¹²⁰ Den partssakkunnige är skyldig att avlägga vittnesmål inför rätten. För viss hälso- och sjukvårdspersonal är emellertid vittnesplikten begränsad i enlighet med 36 kap. 5 § rättegångsbalken. Det som anförtrots en läkare i dennes yrkesutövning får endast yppas i samband med förhör om det är medgivet i lag eller om den som skyddas av sekretessen medger det. I fall då något förtroendeförhållande inte föreligger, såsom exempelvis vid kroppsbesiktning, gäller däremot inget frågeförbud.¹²¹ Det gäller inte heller någon begränsning av vittnesplikten då målet avser brott för vilket inte är stadgat lindrigare straff än två års fängelse.

Vid förhör med domstolssakkunnig skall den sakkunnige avlägga sakkunniged, vilket innebär att den sakkunnige bär straffrättsligt ansvar för alla utsagor som avges vid förhöret inom ramen för sakkunniguppdraget. Det straffrättsliga ansvaret omfattar även sådana slutsatser som läkaren dragit senare än i samband med iakttagelserna vid undersökningen. Ett förhör med en domstolssakkunnig skall i enlighet med 40 kap. 10 § rättegångsbalken inledas av rätten. Rätten kan emellertid överlåta förhöret till parterna. I fall då rätten förordnat en sakkunnig på ena partens begäran torde i regel den parten anförtros huvudförhöret.¹²² En domstolssakkunnig får utan inskränkning vara närvarande under hela huvudförhandlingen, medan en partssakkunnig och ett vittne – fram till dess de skall höras – endast får närvara om särskilda skäl föreligger.¹²³

3.4.3 Telefonförhör

Ett alternativ till det vanliga domstolsförhöret kan vara att vid huvudförhandlingen höra den sakkunnige via telefon. Förutsättningarna för bevisupptagning via telefon i brottmål regleras i 46 kap. 7 § 2 st. rättegångsbalken. En förutsättning är att sådan bevisupptagning skall vara lämplig ”med hänsyn till bevisningens art och övriga omständigheter.” Den andra förutsättningen är uppfylld ”om bevisupptagning enligt vanliga regler skulle medföra kostnader eller olägenheter som inte står i rimligt förhållande till betydelsen av att bevisningen tas upp på sådant sätt.” En situation då telefonförhör kan bli aktuellt är när det under huvudförhandling uppkommer

¹²⁰ Bring, Diesen, Schelin, Wilton (1996) s. 169.

¹²¹ SOSFS 1997:5 s. 20.

¹²² SOU 1938:44 s. 423.

¹²³ Edelstam (1991) s. 340.

ett behov av konsultation med sakkunnig. Genom att telefonledes höra denne kan förseningar av förhandlingen undvikas.¹²⁴ Möjligheterna för rätten att värdera bevisningen får dock inte bli lidande av att denna upptas via telefon.

3.4.4 Rättsintygets och läkarens klassificering i processen

3.4.4.1 Rättsintygets klassificering

I samband med att åklagaren skall utforma sin stämningsansökan uppkommer frågan hur rättsintyget bör rubriceras. Det är vanligt förekommande att åklagaren åberopar rättsintyget som skriftlig bevisning.¹²⁵ Rätten, som inte är inte bunden av åklagarens rubricering, kan emellertid omrubricera rättsintygets benämning som bevismedel.¹²⁶ I enlighet med vad som framkommit i kapitel 2.2.5.1 innebär inte det faktum att rättsintyget avgivits i skriftlig form att reglerna om skriftligt bevis i 38 kap. rättegångsbalken bör tillämpas. Läkarens sakkunskap utnyttjas i och med att rättsintyget innehåller uttalanden om vilka skador som kunnat iakttas på en person och vilka slutsatser som kan dras utifrån dessa skadors utseende, placering etc.. Utsagan i rättsintyget rör tillförande eller tillämpning av särskilda erfarenhetssatser, varför rättsintyget bör klassificeras som sakkunnigbevisning. Hur rättsintyget klassificeras som bevismedel är av betydelse för när det skall anses vara förebringat under huvudförhandlingen. Ett sakkunnigutlåtande behöver inte läsas upp för att det skall anses upptaget vid huvudförhandlingen. Enligt 40 kap. 10 § 3 st. och 19 § 2 st. rättegångsbalken får ett skriftligt sakkunnigutlåtande läsas upp helt eller delvis under förutsättning att rätten anser det vara lämpligt. Vad gäller skriftliga bevis måste tre förutsättningar vara uppfyllda för att sådana skall anses upptagna vid huvudförhandlingen utan att de läses upp:

- Parterna skall ha medgivit ett sådant förfarande.
- Rättens ledamöter skall ha tagit del av de bevis som förordnandet avser.
- Förfarandet skall inte vara olämpligt med hänsyn till omständigheterna.¹²⁷

3.4.4.2 Läkarens klassificering

Den rättsintygsutfärdande läkarens funktion är att till processmaterialet tillföra iakttagelser och erfarenhetssatser samt att tillämpa erfarenhetssatserna på iakttagelserna, vilket resulterar i en slutsats. Funktionen är således densamma som sakkunnigbevisets. I praxis förekommer ofta att den intygsutfärdande läkaren hörs ”såsom vittne”.¹²⁸

¹²⁴ Edelstam (1991) s. 340.

¹²⁵ se ex. NJA 1994 s. 527, NJA 1995 C39, NJA 1996 s 176.

¹²⁶ Edelstam (1991) s. 501.

¹²⁷ Edelstam, Henrik: ”Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott” I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 111.

¹²⁸ se ex. NJA 1994 s. 527.

Denna olyckliga formulering behöver emellertid inte innebära att läkaren betraktas som vittne, utan endast att vittnesreglerna är tillämpliga. Som framkommit i kapitel 2.2.4.2 tillämpas vittnesreglerna på partssakkunnig. Vittnesreglerna skall emellertid inte tillämpas vad gäller förutsättningarna för förhör och förutsättningarna för uppläsning av ett utlåtande under huvudförhandlingen. I de fall domstolen givit läkaren i uppdrag att avge rättsintyg bör denne höras som domstolssakkunnig. I annat fall bör läkaren höras som partssakkunnig. Det faktum att ett rättsintyg avges skriftligen, men samtidigt får läsas upp vid huvudförhandlingen, talar för en tillämpning av de regler som gäller för partssakkunnig. Enligt huvudregeln råder förbud mot skriftliga vittnesattester i enlighet med 36 kap. 16 § rättegångsbalken. Undantag härifrån stadgas emellertid i 35 kap. 14 § rättegångsbalken under däri givna förutsättningar.

Då rättsintyget är avgivet av en rättsläkare förekommer det att rätten – självmant eller på begäran av part – inför förhöret förordnar rättsläkaren som domstolssakkunnig. Domstolen måste inför förordnandet ta ställning till huruvida det föreligger någon omständighet som enligt 40 kap. 2 § rättegångsbalken kan utgöra opartiskhet. Att rättsläkaren fått sitt uppdrag av polis eller åklagare, det vill säga av ena parten i målet, skulle eventuellt kunna ses som en sådan situation. För att inte misstanke om partiskhet skall uppkomma bör rätten i sådana situationer vara försiktig med att meddela förordnande. Detta talar för en tillämpning av reglerna om partssakkunnig framför reglerna om domstolssakkunnig.¹²⁹

Edelstam menar att en läkare som inte är specialistkompetent i rättsmedicin inte utan vidare kan betraktas som sakkunnig i en fråga av rättsmedicinsk karaktär. Vidare hävdar han att det ändå finns mycket som talar för en tillämpning av sakkunniginstitutets regler i denna situation. Vid förhör med en sådan läkare menar Edelstam att det kan bli fråga om en analog tillämpning av sakkunnigreglerna – i detta fall reglerna om partssakkunnig.¹³⁰ I de fall ett rättsintyg är avgivet av en läkare utan specialistkompetens i rättsmedicin kan parterna och rätten ibland känna osäkerhet vad gäller att uppskatta rättsintygets bevisvärde. I denna situation har rätten att överväga möjligheten att med stöd av 40 kap. 1 § rättegångsbalken förordna en rättsläkare som domstolssakkunnig. Denne har då i uppdrag att uttala sig om eventuella brister i den undersökning eller de slutsatser som redovisas i rättsintyget. Förundersökningsledaren har en viktig roll när det gäller att bedöma vilka fall som bör undersökas av rättsläkare. Särskilt vid grov misshandel är det väsentligt att en rättsläkare tar ställning till huruvida våldet, ur medicinsk synpunkt, varit livsfarligt.¹³¹ Då förundersökningsledaren anlitat en rättsläkare kommer denne under huvudförhandlingen att betraktas som partssakkunnig och således höras på

¹²⁹ Edelstam, Henrik: ”Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott” I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 109.

¹³⁰ Edelstam (1991) s. 272.

¹³¹ Ds S 1986:3 s. 102.

vittneseden, vilket är olämpligt eftersom straffansvaret för en oriktig slutsats inte omfattas av sådan ed. Om förundersökningsledaren vill undvika att rättsläkare betraktas som partssakkunnig kan han, som framkommit i kapitel 2.2.4.2, redan under förundersökningen begära att rätten förordnar rättsläkaren som domstolssakkunnig. I praxis förekommer emellertid att rättsläkare, som på uppdrag av polis eller åklagare avgivit rättsintyg, hörs som domstolssakkunnig utan sådan begäran.¹³²

3.5 Sekretess

Användningen av rättsintyg påverkas av flera olika sekretessregler. Utgångspunkten inom hälso- och sjukvården är att sekretess gäller för uppgift om enskilda hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Detsamma gäller i annan medicinsk verksamhet, såsom exempelvis vid rättsmedicinska undersökningar (7 kap. 1 § sekretesslagen). Dessa regler och övriga sekretessregler fram till och med utfärdat rättsintyg har behandlats av Lars Olsson i *”Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande”*, varför sådana frågor lämnas därhän. Denna framställning tar istället utgångspunkt i att rättsintyget ingivits och därmed ingår i förundersökningen.

Om uppgifterna i ett rättsintyg omfattas av sekretess, i enlighet med huvudregeln i 7 kap. 1 § sekretesslagen, hindrar inte detta att uppgifterna lämnas till annan myndighet, såvida uppgiftsskyldighet följer av lag eller förordning (14 kap. 1 § sekretesslagen). Som framkommit i kapitel 3.2 föreligger sådan uppgiftsskyldighet för läkare inom den offentliga hälso- och sjukvården, då dessa är skyldiga att på begäran av länsstyrelse, domstol, åklagarmyndighet eller polismyndighet avge rättsintyg. Undantag från sekretessen med stöd av 14 kap. 1 § sekretesslagen gäller endast sådana uppgifter som härrör från den undersökning läkaren genomfört med anledning av begäran om rättsintyg. Sekretessen bryts inte vad gäller uppgifter i tidigare upprättad patientjournal. För att läkaren skall kunna frånga sin tystnadsplikt avseende uppgifter i patientjournal måste den undersökte själv bryta sekretessen eller 14 kap. 2 § sekretesslagen tillämpas. Undantag från sekretess i enlighet med 14 kap. 2 § 5st. sekretesslagen gäller beträffande misstanke om vissa särskilt allvarliga brott där straffminimum inte understiger två års fängelse. Exempel på sådana brott kan vara mord, dråp, grov våldtäkt, våldtäkt och grovt rån. Detsamma gäller för bland annat vålds- och sexualbrott mot någon som inte fyllt 18 år. En förutsättning för att sekretessen skall brytas i dessa fall är att uppgifterna lämnas till polismyndighet eller åklagarmyndighet.

Då rättsintyget ingivits till polis- eller åklagarmyndighet ingår det i förundersökningsmaterialet och kan därmed komma att omfattas av

¹³² se ex. NJA 1995 C 39.

förundersökningssekretess enligt 5 kap. 1 § sekretesslagen. Denna bestämmelse har som syfte att skydda utredningen i ett brottmål.¹³³ I 9 kap. 17 och 18 §§ sekretesslagen finns dessutom bestämmelser om sekretess under förundersökning till skydd för enskilda intressen. Dessa regler korresponderar med 5 kap. 1 § sekretesslagen. Enligt 9 kap. 18 § 2 st. sekretesslagen upphör sekretessen enligt 17 § att gälla om uppgiften lämnas till domstol med anledning av åtal, såvida inte sekretessen kvarstår hos domstolen med stöd av 16 §. Enligt 9 kap. 16 § sekretesslagen gäller sekretess hos domstol i mål om ansvar för bland annat sexualbrott angående uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. Sekretessen kvarstår också i enlighet med reglerna om domstolssekretess i 12 kap. sekretesslagen för uppgift som erhållits från annan myndighet där sekretess gäller för uppgiften.

Då ett rättsintyg används som bevisning i mål rörande sexualbrott kan det alltså komma att omfattas av sekretess, vilket innebär att allmänheten är förhindrad att ta del av det skriftliga rättsintyget. Sekretessen kan också medföra att allmänheten inte får närvara då rättsintyget läses upp vid huvudförhandlingen eller då den utfärdande läkaren hörs om innehållet i intyget. Enligt 5 kap. 1 § rättegångsbalken skall förhandling vid domstol vara offentlig. I de fall det kan antas att det vid förhandling kommer att förebringas uppgift som är sekretessbelagd hos domstolen, får rätten emellertid förordna att förhandlingen i denna del skall hållas inom stängda dörrar. Detta gäller om det bedöms vara av synnerlig vikt att uppgiften inte röjs. Även om uppgifterna i ett rättsintyg omfattas av sekretess kan dessa bli möjliga att ta del av för aktuella handläggare inom polis- och åklagarväsendet, den tilltalade och dennes försvarare samt rättens ledamöter.¹³⁴

En sakkunnig kan på grund av sekretess vara förhindrad att både vid förhör och i skriftligt utlåtande redogöra för vissa uppgifter. Enligt 14 kap. 2 § 2 st. sekretesslagen hindrar dock inte sekretess att uppgift lämnas i muntligt eller skriftligt yttrande av sakkunnig till domstol eller myndighet som bedriver förundersökning i brottmål. I förarbetena framkommer att brytandet av sekretessen vad gäller sakkunnig endast avser domstolssakkunnig.¹³⁵

En partssakkunnig måste, beträffande skriftligt utlåtande, i varje enskilt fall undersöka om sekretess föreligger. Avseende partssakkunnigs muntliga utlåtanden kan 36 kap. 5 § rättegångsbalken bli tillämplig. I paragrafens andra stycke stadgas att bland annat läkare får höras som vittne angående något som i dennes yrkesutövning anförtrots denne endast om det är

¹³³ Bring, Diesen, Schelin (1999) s. 396.

¹³⁴ Edelstam, Henrik: "Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott" I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 107.

¹³⁵ Prop. 1979/80:2 s. 326.

medgivet i lag eller den, till vars förmån tystnadsplikten gäller, samtyckt till det.

3.6 Rättsintygets tillförlitlighet

Ett rättsintyg kan, som ovan framkommit, spela en avgörande roll i rättsprocessen efter ett begånget vålds- eller sexualbrott. Höga krav måste därför ställas på intygen och av rättssäkerhetsskäl är det viktigt att den som utfärdar rättsintyg har erforderlig kompetens för uppgiften samt tillräcklig erfarenhet. I Socialstyrelsens allmänna råd avseende rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott ges rekommendationer vad gäller kompetensfrågan. Vid misstanke om särskilt allvarliga brott menar Socialstyrelsen att det kan vara lämpligt att undersökningen utförs och rättsintygen utfärdas av rättsläkare om så är möjligt eller att sådan läkare i vart fall konsulteras. Som exempel på särskilt allvarliga brott anges försök till mord eller dråp, grov misshandel, misshandel av barn, sexualbrott och otillåtet våld av tjänsteman inom polisväsendet. Rättsintyg bör också utfärdas av rättsläkare vid undersökning av misstänkt gärningsman vid annat våldsbrott där offret avlidit. Beträffande undersökning av den avlidne tillämpas lag (1995:832) om obduktion m.m. Vidare menar Socialstyrelsen att gynekologisk undersökning bör utföras av gynekolog och att tandskador bör bedömas av tandläkare. Man hävdar också att det vid misstänkt sexuellt övergrepp mot barn kan vara lämpligt att en barnkirurg, barnpsykiater eller annan barnläkare deltar i undersökningen tillsammans med en rättsläkare.¹³⁶ Socialstyrelsens föreskrifter innebär endast en rekommendation, varför det inte finns några formella hinder mot att rättsintyg utfärdas av läkare som egentligen saknar tillräcklig kompetens och erfarenhet för uppgiften.¹³⁷

Ett rättsintyg är ett utlåtande som trots sin rättsmedicinska karaktär kan avges av alla typer av läkare. Undersökningar har visat att cirka 94 procent av alla rättsintyg utfärdas av läkare utan specialistkompetens i rättsmedicin och att endast cirka 6 procent utfärdas av rättsläkare.¹³⁸ De flesta rättsintyg som avges i Sverige är alltså utfärdade av läkare som inte har annan utbildning i rättsmedicin än vad som ingår i den allmänna läkarutbildningen. Undervisningen i rättsmedicin inom läkarutbildningen omfattar i genomsnitt cirka tjugo föreläsningstimmar.¹³⁹ Det torde därför vara förståeligt att många av de rättsintyg som avges är av tämligen låg kvalitet. I en undersökning av Rammer konstaterades redan 1976 att flertalet av de rättsintyg som utfärdats av läkare utan specialistkompetens i rättsmedicin uppvisade brister i utformningen. Rammer menade att bristerna gjorde rättsintygen

¹³⁶ SOSFS 1997:5 s. 6-7.

¹³⁷ Edelstam, Henrik: "Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott" I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 95.

¹³⁸ Örn, Peter: "Okunskap och rent slarv bakom bristfälliga intyg" I: *Läkartidningen* 1996, volym 93, nummer 37, s. 3092; Ds S 1986:3 s. 100.

¹³⁹ Olsson, Lars: *Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande*, s. 34.

oanvändbara som bevismaterial inför domstol.¹⁴⁰ Exempel på vanliga brister i rättsintyg kan vara ofullständiga skadebeskrivningar, avsaknad av slutsatser om skadans uppkomstsätt och uppgifter om huruvida skadan varit livshotande samt ett alltför komplicerat språkbruk präglad av medicinska facktermer. Den vanliga läkarens bristande utbildning och bristande rutin är också faktorer som bidrar till bristfälliga rättsintyg.¹⁴¹ Bristfälliga rättsintyg kan få förödande konsekvenser vilket RH 1992:13 är ett bra exempel på:

En läkare upptäckte vid undersökning av en pojke att denne företedde sådana skador som kan uppkomma efter beröring med en glödande cigarett. Läkaren gjorde en anmälan angående misstänkt barnmisshandel. Pojkens far misstänktes för misshandeln varpå pojken omhändertogs och familjen splittrades. En hudspecialist kunde vid en senare undersökning fastställa att de förmodade brännskadorna egentligen var en ärftlig hudåkomma, så kallad atopisk dermatit.

De bristfälliga rättsintygen kan ge upphov till en mängd frågor: Hur kan man komma till rätta med bristerna? Bör specialistkompetens i rättsmedicin uppställas som villkor för att få utfärda rättsintyg? Bör ytterligare undervisning i rättsmedicin införas i läkarnas grundutbildning? etc.. Frågor angående kvalitetsbrister i utfärdade rättsintyg behandlas ingående i Olsson Lars: *Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande* och lämnas därhän i denna framställning.¹⁴²

Vad läsaren emellertid bör bära med sig är att rättsintygen kan vara av varierande kvalitet beroende på vem som utfärdat dem. Personer som kommer i kontakt med rättsintyg – främst poliser, åklagare, advokater och domare – måste vara medvetna om detta och därför noggrant pröva bevisvärdet av de uppgifter som förekommer i intyget.

¹⁴⁰ Rammer, Lennart: "Rättsintyg som bevismaterial vid prövning av våldsbrott" I: *Läkartidningen 1976, volym 73, nummer 15*, s. 1416f.

¹⁴¹ Edelstam, Henrik: "Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott" I: *Juridisk Tidskrift 1997/98* s. 93.

¹⁴² Dessa frågor behandlas också av Justitiedepartementet i en pågående utredning.

4 Bevisvärdering i teorin

4.1 Inledning

Ett av de mest centrala momenten inom rättsskipningen är att värdera fakta i ett mål.¹⁴³ Bevisvärdering handlar om att bedöma sambandet mellan ett påstående om mänskligt beteende i det förflutna och de spår som finns av denna händelse. Syftet är att försöka sluta sig till att denna påstådda händelse också utspelat sig i verkligheten.¹⁴⁴ Det som skall prövas i ett brottmål är uteslutande om det faktiskt inträffade stämmer överens med åklagarens gärningspåstående.

Under medeltiden var bevisvärderingen i brottmål synnerligen enkel. I de fall den misstänkte inte ville erkänna den påstådda gärningen utsattes han för ett prov, som exempelvis kunde vara att gå barfota på glödande kol. Om den misstänkte klarade provet utan att bränna sig ansågs han vara oskyldig – i annat fall befanns den misstänkte skyldig. Under 1600-talet sattes den misstänkte istället ”i häkte på bekännelse”, vilket innebar att denne fick sitta inlåst tills han erkände eller tills rätten ansåg att provet var avklarat. Vid dessa primitiva former av bevisprövning var erkännandet inte bara att anse som bevisens drottning utan var också det normala beviskravet.¹⁴⁵ Under medeltiden och större delen av den nyare tiden tillämpades den legala bevisteorin inom svensk rättsskipning. Den legala bevisteorin innebar att det fanns förbud mot användningen av vissa bevismedel samtidigt som det fanns regler angående vilket bevisvärde som skulle tillägnas varje enskilt bevis. Bevisvärderingen kunde härmed anses vara en form av rättstillämpning.¹⁴⁶

I svensk modern rättsskipning råder istället den fria bevisprövningens princip, vilken kommer till uttryck i 35 kap. 1 § 1 st. rättegångsbalken. Bestämmelsen lyder:

”Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat.”

Innebörden av stadgandet är att det inte finns några begränsningar avseende de bevismedel som parterna använder sig av och att rätten fritt har att bedöma bevisvärdet av dessa. Rätten skall således avgöra målet utifrån den bevisning som förebringats. Domaren kan fritt söka referenser för värderingen när det gäller att bedöma fakta i målet, i vart fall så länge inte förkastade metoder tillämpas.¹⁴⁷

¹⁴³ Diesen (1994) s. 7.

¹⁴⁴ Björkman, Diesen, Forssman, Jonsson (1997) s. 14.

¹⁴⁵ Diesen (1994) s. 33.

¹⁴⁶ Boman, Ekelöf (1995) s. 20.

¹⁴⁷ Diesen (1994) s. 7.

Bevisvärderingen, som äger rum under rättens överläggning till dom, skall vara objektiv samt grundad på en analys och värdering av varje enskilt bevis som förekommer i processmaterialet. Varje presenterat bevis – i form av utsaga, skriftligt bevis, sakkunnigutlåtande eller syn – skall således värderas för sig innan rätten bedömer hur detta bevis förhåller sig till andra bevis och till helheten.¹⁴⁸ Som nämnts i kapitel 2.1 menar Ekelöf att bevisvärderingen utgörs av en intellektuell verksamhet, vilken består i att från existensen av ett eller flera fakta dra en slutsats rörande sannolikheten för existensen av ett annat faktum. Ett bevisfaktum sägs då ha bevisvärde för bevis temat – det som skall bevisas. Det slutliga bevis temat i ett mål är alltid ett rättsfaktum. Ett bevisfaktum är relevant endast om det har bevisvärde för eller emot bevis temats existens.¹⁴⁹ Domaren är inte bunden av några rättsregler när det gäller att bedöma vad som bevisats i målet. Däremot är denne skyldig att använda sig av de nödvändiga erfarenhetssatser som skall leda fram till ett beslut. Den fria bevisprövningen kan leda till att olika domare kommer fram till olika resultat i samma fråga – utan att någon av dem handlat på ett felaktigt sätt. Anledningen till detta kan vara att de värderat bevisningen på olika sätt – något som alltså är helt acceptabelt.

4.2 Olika metoder för bevisvärdering

För bevisvärderingen har olika metoder utarbetats, vilka bygger på matematiska frekvensteorier. De i Sverige vanligaste metoderna benämns *värde metoden* och *tema metoden*. Det gemensamma för dessa är att de anknyter till sannolikhetsbegreppet.¹⁵⁰ Skillnaden mellan de båda metoderna består huvudsakligen i hur sambandet mellan bevisfaktum och bevis tema provas. Det som är utmärkande för tema metoden är att bevis värdet anses motsvara sannolikheten för bevis temat givet bevis faktumet. Detta betyder att sannolikheten för bevis temats existens bedöms utifrån den i målet presenterade bevisningen för och emot detta tema. Med värde metoden bedöms istället sannolikheten för att temat orsakat bevisen, vilket innebär att bevis värdet bestäms av sannolikheten för att det föreligger en kausal relation mellan bevisfaktum och bevis tema.¹⁵¹

Diesen hävdar att det finns en risk med att använda sig av tema metoden i brottmål, då denna metod präglas av ett ”vågskålstänkande”. I de fall motfakta saknas till en åtalad gärning har bevis fakta som talar för gärningen i princip alltid tillräcklig tyngd för fällande dom.¹⁵² Diesen menar vidare att värde metoden är att föredra i brottmål, eftersom den relaterar bevis värde till

¹⁴⁸ Diesen (1994) s. 8.

¹⁴⁹ Boman, Ekelöf (1995) s. 12-13.

¹⁵⁰ Föreläsning av Per Ole Träskman den 10 april 2001.

¹⁵¹ Diesen (1994) s. 10.

¹⁵² Diesen (1994) s. 12.

absolut visshet. Temametoden lämpar sig bäst för dispositiva tvistemål.¹⁵³ Ytterligare bevisvärderingsmetoder finns att tillgå.¹⁵⁴

En annan metod, som dessutom torde vara den mest praktiska, går ut på att falsifiera alternativa hypoteser. Vid bevisvärderingen skall rätten bedöma om det uppställda bevis temat utgör den enda rimliga förklaringen till fakta i målet. När andra förklaringsmöjligheter kan uteslutas anses temat vara säkerställt.¹⁵⁵ Praktiskt sett går förfarandet till enligt följande; Domstolen skall ex officio utifrån omständigheter i ett mål försöka uppställa andra tänkbara förklaringar än den åklagaren föreslagit i sin gärningsbeskrivning. I de fall en alternativ förklaring kan konkretiseras bör också dess rimlighet prövas. Om rätten inte kan utesluta denna konkreta alternativa hypotes skall den tilltalade frias, eftersom brottet inte är styrkt ”bortom rimligt tvivel”.¹⁵⁶ Vid användningen av denna metod kan tre ”hypotesbildande stadier” uppställas:

Beredningshypotes: På detta stadium avgör domaren om polis och åklagares beredning är av sådan standard att det i allmänhet och i det enskilda fallet går att pröva rimliga alternativa förklaringar till gärningsbeskrivningen.

Utredningshypotes: På detta stadium avgör domaren om åklagarens utredning är så komplett att det i det enskilda fallet går att göra en bedömning av huruvida rimliga förklaringar till gärningsbeskrivningen är utredda.

Bevisprövningshypotes: På detta stadium avgör domaren om det finns återstående rimliga förklaringar till gärningsbeskrivningen.¹⁵⁷

Då bevisprövningen i brottmål går ut på att eliminera samtliga relevanta hypoteser som ställs mot åklagarens gärningspåstående skall åtalet ogillas i det fall en alternativ förklaring verifieras. I det fall samtliga alternativ kan elimineras skall åtalet istället bifallas.

4.3 Värdering av sakkunnigbevisning

Erfarenhetssatser¹⁵⁸ är ett viktigt hjälpmedel vid bevisvärderingen. Domaren använder sig av allmänna erfarenhetssatser, medan särskilda erfarenhetssatser kan inhämtas från en sakkunnig för att klargöra vissa frågeställningar i ett mål. Bevisvärdering och sakkunnigbevisning kan

¹⁵³ Björkman, Diesen, Forssman, Jonsson (1997) s. 35.

¹⁵⁴ För en vidare redogörelse härom – se Diesen, Christian: *Bevisprövning i brottmål*, Stockholm 1994.

¹⁵⁵ Björkman, Diesen, Forssman, Jonsson (1997) s. 40.

¹⁵⁶ Diesen (1994) s. 120.

¹⁵⁷ Föreläsning av Per Ole Träskman den 10 april 2001.

¹⁵⁸ Se definition i kap. 2.2.1.

förekomma i två olika situationer.¹⁵⁹ Den första situationen avser sakkunniga som hjälpmedel vid bevisvärderingen och den andra avser värdering av själva sakkunnigbeviset. Att sakkunnig används som hjälpmedel vid bevisvärderingen innebär att de erfarenhetssatser som den sakkunnige tillför målet används vid värderingen av annan bevisning. Som exempel kan nämnas anlitan av psykolog i samband med uppskattningen av en vittnesutsagas bevisvärde. Situationen avseende sakkunnig som hjälpmedel vid bevisvärderingen lämnas härmed därhän. Framställningen fokuseras istället på värdering av själva sakkunnigbeviset.

Värdering av i målet förekommande sakkunnigbevisning är en förutsättning för att kunna fastställa dennas betydelse i målet. Vad rätten har att ta ställning till är erfarenhetssatsens styrka, bevisvärdet av den sakkunniges eventuella iakttagelser och förekomsten av hjälpfakta som kan påverka bevisvärdet.¹⁶⁰ Den fria bevisvärderingen innebär att rätten överhuvudtaget inte är bunden av ett sakkunnigutlåtande eller en sakkunnigs muntliga utsaga. Vid värderingen bör rätten fokusera på att analysera osäkerhetsmoment i den sakkunniges utsaga. Utgångspunkt kan då tas i den beviskedjemodell som Ekelöf utvecklat för vittnesbeviset. Modellen innebär att beviset bör delas upp i olika led och sedan bedömas var och ett för sig för att slutligen vägas samman.¹⁶¹ Bevisvärdet av varje led i kedjan är beroende av olika hjälpfakta och erfarenhetssatser, varför en uppdelning torde leda till säkrare resultat. Edelstam har, mot bakgrund av hur Ekelöf utvecklat sin beviskedjemodell avseende vittnesbeviset, uppställt två beviskedjor för sakkunnigbeviset. Den första tillämpas då den sakkunnige endast tillfört en erfarenhetssats, vilket inte är lika vanligt som att denne tillämpar en erfarenhetssats och därefter avger en slutsats. I det fall den sakkunnige endast tillfört en erfarenhetssats ser beviskedjan ut på följande sätt:

1. Domarens iakttagelse av vad den sakkunnige säger.
2. Den sakkunniges utsaga om en erfarenhetssats samt den sakkunniges argument för erfarenhetssatsens giltighet.
3. Vad den sakkunnige menat med utsagan.
4. Bevistema: Erfarenhetssatsen gäller.¹⁶²

I de fall den sakkunnige används för att tillämpa erfarenhetssatser samt avge en slutsats ser beviskedjan ut enligt följande:

1. Domarens iakttagelse av vad den sakkunnige säger.
2. Den sakkunniges utsaga om en erfarenhetssats samt den sakkunniges argument för erfarenhetssatsens giltighet.
3. Den sakkunniges utsaga om subsumtionen av ett bevisfaktum under denna erfarenhetssats.
4. Vad den sakkunnige menat med dessa utsagor.

¹⁵⁹ Edelstam (1991) s. 378.

¹⁶⁰ Edelstam (1991) s. 379.

¹⁶¹ Edelstam (1991) s. 381.

¹⁶² Edelstam (1991) s. 382.

5. Bevistema: Slutsats.¹⁶³

Enligt 40 kap. 7 § 3 st. rättegångsbalken skall den sakkunnige i utlåtandet ange de skäl och omständigheter (exempelvis erfarenhetssatser) som omdömet grundats på. Denna regels syfte torde vara uppställd för att underlätta rättens bevisvärdering på så sätt att rätten kan sätta sig in i den sakkunniges resonemang innan bedömning skall göras. De angivna skälen, den typ av erfarenhetssats som presenterats samt styrkan hos denna, torde i slutändan vara det som rätten har till ledning för sin värdering av sakkunnigbeviset.

¹⁶³ Edelstam (1991) s. 382.

5 Bevisvärdering i praktiken

5.1 Inledning

För att få inblick i hur domstolen i praktiken värderar rättsintyget som bevismedel och för att undersöka eventuella problem och brister har en praxisundersökning genomförts inom ramen för detta examensarbete. Den huvudsakliga delen av praxisundersökningen omfattar domar avseende sexualbrott och grov misshandel meddelade av Malmö tingsrätt. Dessa domar avser brott som förövats under tidsperioden från 1 januari 2000 till och med 30 juni 2000. Domarna korresponderar med den undersökning av rättsintyg som gjorts utifrån sekretessbelagda förundersökningar vid Polismyndigheten i Malmö och som presenterats i Olsson, Lars: *”Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande.”*¹⁶⁴ I de ärenden där ett rättsintyg fanns att tillgå och där förundersökningen inte blivit nedlagd följdes ärendet upp för att kontrollera utgången i målet, vilken bevisning som presenterats samt domstolens bevisvärdering. Av totalt femtiotvå granskade förundersökningar avseende misstänkta sexualbrott begångna i Malmö under ovan nämnda tidsperiod fanns ett utfärdat rättsintyg i tio av ärendena. Av dessa hade sex stycken lett till dom meddelad av Malmö tingsrätt – övriga ärenden hade blivit nedlagda. Efter genomgång av dessa sex domar kunde konstateras att endast två¹⁶⁵ av dem var av relevans i föreliggande undersökning. Båda domarna avsåg våldtäkt, varav åtalet i den ena ogillades medan åtalet i den andra domen bifölls. Av totalt femtiosex granskade förundersökningar avseende grov misshandel fanns utfärdade rättsintyg i tjugofyra stycken. Av dessa hade tretton¹⁶⁶ lett till dom meddelad av Malmö tingsrätt – övriga ärenden hade blivit nedlagda. Av dessa tretton domar har åtalet ogillats i tre fall. Övriga tio fall har lett till fällande dom. I vissa av fallen har domstolen omrubricerat grov misshandel till misshandel av normalgraden.

Det är naturligtvis svårt att i efterhand värdera domstolens bevisvärdering, eftersom det är domstolen som har tillgång till bevisningen och som kan grunda sin bedömning på direkta intryck som gjorts under huvudförhandlingen. Granskningen begränsas därför till hur bevisvärderingen redovisats i domen och då i första hand den del som avser det presenterade rättsintyget. Vidare har i domarna kontrollerats huruvida de intygsutfärdande läkarnas kompetens och kvalifikationer redovisats, huruvida domstolsförhör hållits med läkaren samt om eventuell sakkunnigs medverkan avser egna iakttagelser eller utlåtande över vad annan person

¹⁶⁴ Olsson, Lars: *Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande*, examensarbete vid juridiska fakulteten i Lund, vårterminen 2002.

¹⁶⁵ Målnummer: B 13-00, B 3022-00.

¹⁶⁶ Målnummer: B 421-00, B 726-00, B 1065-00, B 1111-00, B 1230-00, B 2115-00, B 2181-00, B 2947-00, B 3009-00, B 3719-00, B 4000-00, B 4330-00, B 4553-00.

iakttagit. Det har också kontrollerats hur rättsintyget klassificerats som bevismedel och hur eventuellt förhörd läkare klassificerats i domstolsprocessen.

För att få en så heltäckande undersökning som möjligt har dessutom intervjuer genomförts med polis, åklagare och domare för att bland annat ta del av verksamma praktikers syn på värdet av ett rättsintyg efter ett begånget vålds- och sexualbrott.

Som en inledning till redovisningen av genomförd praxisundersökning presenteras tre HD-avgöranden angående vålds- och sexualbrott där rättsintyg haft en framträdande roll. Vidare presenteras fyra typfall utifrån de domar som meddelats av Malmö tingsrätt. Därefter följer en analys av samtliga ärenden utifrån de premisser som uppställts ovan.

5.2 Avgöranden från Högsta domstolen

5.2.1 Sexualbrott

I *NJA 1992 s. 446* yrkade åklagaren ansvar å H för bland annat grov våldtäkt vid upprepade tillfällen. Av åklagarens gärningsbeskrivning framgår att H vid cirka 200 tillfällen under perioden april 1990 – oktober 1991 i bostaden med våld och hot om våld tvingat sin femtonåriga biologiska dotter C till samlag och med samlag jämförliga sexuella umgängen vaginalt, analt och oralt. Hotet har bestått i att H tagit fram knivar och bland annat sagt att han skulle döda C om hon vägrat att uppfylla hans begäran. Våldet har bestått i att H vid något tillfälle gripit hårt tag i C och kastat omkull henne samt en gång gett henne en örfil. H har förnekat vad åklagaren lagt honom till last och samtidigt gjort gällande att hans dotter falskeligen angett honom. I målet har målsägandeförhör hållits med C och vidare har H hörts över åtalet. På åklagarens begäran har sakkunnigförhör hållits med en skolpsykolog samt vittnesförhör med överläkaren och tillika rättsläkaren K. Dessutom har på åklagarens och H:s begäran åtskilliga vittnesförhör med bekanta till H och C hållits i målet. Rättsläkaren K som förrättat rättsmedicinsk undersökning av C har i utlåtande uttalat:

”...att [C] ej företett skador eller ärr på huvud, bål, armar eller ben, att i ändtarmsöppningen påvisats två läkta bristningar samt påtagligt slingriga, ytliga vener, att i yttre könsorgan påvisats två läkta bristningar i förgården samt en mödomsöppning av en storlek som väl medger inträngning av en vuxen mans styva penis, att ovanstående fynd starkt talar för att såväl [C:s] ändtarms- som slidöppning varit utsatta för forcerad uttänjning, att på båda ställen slemhinneskadorna varit stadda i avslutad läkning och sålunda torde vara av åtminstone flera veckors ålder, medan någon övre åldersgräns för uppkomsttidpunkten ej kan anges, att mödomsöppningens utseende ej kan förklaras enbart av användning av tamponger storlek Extra Plus, utan att den sammantagna bilden är väl förenlig med att [C]

utsatts för såväl anala som vaginala samlag, att inga skador i munnen påvisats, men att detta inte utesluter att hon även varit med om oralsex.”¹⁶⁷

Vid tingsrättens förhör med rättsläkaren K har denne dessutom uppgett bland annat att det inte kan uttalas hur många inträngningar C varit utsatt för. Rättsläkaren nämner emellertid att det rör sig om ett flertal gånger och att inträngningarna analt har skett i större omfattning än vaginalt. Av tingsrättens bedömning i målet framkommer att den berättelse C lämnat ger intryck av självupplevda händelser. Berättelsen vid huvudförhandlingen har inte avvikit från de uppgifter hon lämnat vid förundersökningen. Vittnenas berättelser om vad C avslöjat överensstämmer i allt väsentligt med det C berättat vid huvudförhandlingen. Vidare har skolpsykologen bedömt att C:s uppgifter är sanningsenliga. Enligt tingsrätten vinner C:s uppgifter även stöd av det utlåtande som rättsläkaren K avgett. Efter samlad bedömning finner tingsrätten att C:s uppgifter förtjänar tilltro framför H:s berättelse, varför det är utrett att H begått de åtalade gärningarna.

Såväl åklagaren som H fullföljde talan i HovR. Förnyade förhör har hållits med H, C, K samt övriga vittnen. Dessutom har HovR inhämtat ett vittnespsykologiskt sakkunnigutlåtande angående tillförlitligheten av C:s utsaga. Som skriftlig bevisning har det rättsintyg som utfärdats av K förebringats. HovR menar att det finns anledning tro att C:s berättelser är sanningsenliga, men att diverse oklarheter i hennes utsaga leder till att fällande dom inte kan meddelas utan stöd av annan bevisning. Resultatet av det vittnespsykologiska sakkunnigutlåtandet visade att C:s utsagor inte var tillförlitliga. Dessutom har rättsläkaren K uppgivit i HovR att de skador C hade i ändtarmsöppningen varit förhållandevis godartade, att de inte kan ha uppkommit på frivillig väg och att även mycket kraftiga förstoppningar kan ge upphov till sådana skador. HovR menar att det alltså kan – även om det förefaller mindre sannolikt – finnas andra förklaringar till skadorna i C:s ändtarmsöppning än att de orsakats av påtvingade anala samlag från H:s sida. Övrig bevisning i form av vittnesförhör ger enligt HovR varken stöd för eller emot C:s berättelse. Sammanfattningsvis finner HovR att C:s utsaga i avsaknad av annan bevisning inte ger tillräckligt stöd för att mot H:s nekande fälla honom till ansvar i enlighet med åtalet.¹⁶⁸

Riksåklagaren, C och H sökte revision och målet avgjordes efter huvudförhandling. Skolpsykologen och vittnespsykologen har båda hörts i HD. Skolpsykologen säger sig vara övertygad om att C varit med om det hon uppgett, medan vittnespsykologen upprepar slutsatsen att C:s utsaga inte är tillförlitlig. HD menar att en domstol inte okritiskt kan utgå från vad som sägs av anlitade psykologiska experter. Det är domstolen som måste göra en självständig bedömning grundad på utredningen i målet i dess helhet. HD menar att C:s detaljerade skildringar av olika händelseförlopp ger ett klart intryck av att hon återger något som är självupplevt. Vidare menar HD att

¹⁶⁷ NJA 1992 s. 446, s. 451.

¹⁶⁸ Det bör emellertid påpekas att H fälldes till ansvar för grovt sexuellt utnyttjande av underårig mm. enligt andra åtalspunkter.

rättsläkarens utlåtande är väl förenligt med att C utsatts för såväl anala som vaginala samlag. HD skriver:

”Möjligheten att skadorna vid slidöppningen har orsakats av något annat än ett sexuellt inträngande får anses vara så osannolik att den kan lämnas därhän. Detsamma gäller skadorna vid analöppningen. [K] har visserligen uppgett i HovR:n att även mycket kraftiga förstoppningar kan ge upphov till skador av den karaktär [C:s] ändtarmsöppning företett. Det finns emellertid inte något belägg för att detta skulle vara skadeorsaken i [C:s] fall.”¹⁶⁹

HD menar att de detaljuppgifter som C lämnat medför att det får anses stå utom rimligt tvivel att H gjort sig skyldig till gärningarna i åklagarens gärningsbeskrivning.

I *NJA 1993 s. 68* yrkade åklagaren ansvar å M för bland annat grov våldtäkt och grovt sexuellt utnyttjande av underårig. Av åklagarens gärningsbeskrivning framgår att M med våld tvingat sin styvdotter E till samlag och därmed jämförligt sexuellt umgänge. Våldet har bestått i att M hållit fast E:s armar och ben. Under fasthållandet har M klätt av henne naken och därefter fört in sitt pekfinger i hennes slida och fört fingret fram och tillbaka samt därefter tvingat henne till samlag. M har förnekat de åtalade gärningarna och säger sig varken ha haft samlag eller annat sexuellt umgänge med E.

Överläkaren och tillika rättsläkaren K har avgivit utlåtande över en rättsmedicinsk besiktning av E. Vidare har överläkaren L vid en barnpsykiatrisk klinik avgivit intyg avseende barnpsykiatrisk utredning som gjorts angående E. Såväl K som L har hörts i målet såsom sakkunniga vittnen. Rättsläkaren K har omvitnat att de skador på E:s könsorgan som hon iakttagit troligast åsamkats E mot hennes vilja och genom någon form av övergrepp, eftersom smärtan vid skador av denna art är så stor att de knappast kan ha tillkommit på frivillig väg eller på egen hand. Vidare är det enligt L:s uppfattning rimligt att de händelser E berättat om är självupplevda. L anser det kunna uteslutas att E skulle utpeka M om gärningsmannen varit någon annan. Av tingsrättens bedömning i målet framkommer att E:s berättelser om övergreppen är detaljrika och sammanhängande samt framstår som självupplevda, varför anledning inte finns att betvivla det hon gjort gällande. Utlåtandet över den rättsmedicinska besiktningen av E och rättsläkaren K:s vittnesmål talar dessutom med styrka för att E verkligen utsatts för sådana övergrepp. Utifrån anförda skäl sätter tingsrätten tilltro till E:s uppgifter och finner styrkt att M begått de gärningar som beskrivs i åtalet.¹⁷⁰

Talan mot tingsrättens dom fullföljdes i HovR. I HovR:s domskäl stadgas:

”Enligt det av [K] avgivna utlåtandet över rättsmedicinsk besiktning av [E] är den sammantagna bilden förenlig med att [E:s] underliv varit föremål för mekanisk

¹⁶⁹ NJA 1992 s. 446, s. 466.

¹⁷⁰ NJA 1993 s. 68, s. 71.

åverkan som väl kan ha åstadkommit med annan persons fingrar eller penis. [K] har i HovR uppgett att det inte varit fråga om något kraftigt fysiskt våld men att det måste ha varit förenat med viss smärta, dock inte av sådan styrka att det kan uteslutas att [E] frivilligt skulle ha gått med på detta.”¹⁷¹

HovR menar att det utöver E:s uppgifter inte framkommit något som talar för att M fört med osanning i målet. Den bevisning som finns att tillgå för att bedöma om M gjort sig skyldig till de åtalade gärningarna är således den berättelse E lämnat. Av avgörande betydelse blir därför om tilltro kan fästas till hennes utsaga. HovR anser inte att E:s utsaga är klar och sammanhängande. Även med hänsyn till L:s bedömning – vilken inte kan ersätta den bedömning som HovR har att göra – anser HovR att det inte kan sägas mer än att det kan antas att E är trovärdig. Detta innebär att det mot M:s förnekande inte kan anses vara styrkt att M begått de åtalade gärningarna. HovR lämnar därför åtalet utan bifall.

Riksåklagaren och E sökte revision och målet avgjordes efter huvudförhandling. HD skriver att i detta mål, liksom i de flesta mål om sexualbrott, utgörs bevisningen huvudsakligen av målsägandens uppgifter, vilket inte hindrar att bevisningen ändå kan befinnas tillräcklig för fällande dom. HD menar att E inte lämnat någon sammanhängande berättelse, men att hennes svar vid förhör inte varit inbördes motstridiga. Sammantaget menar HD att E:s berättelse ger ett klart intryck av att vara självupplevd. Vidare skriver HD:

”Vid den rättsmedicinska besiktningen av [E] har enligt det däröver utfärdade intyget konstaterats förändringar och läkta skador i [E:s] underliv, som kan ha åstadkommit genom mekanisk påverkan av en annan persons fingrar eller penis och som är väl förenliga med de händelseförlopp som [E] beskrivit. Överläkaren [K] har i HovR:n uppgivit, att skadorna enligt hennes uppfattning knappast kan ha uppkommit vid frivilligt samlag eller genom [E:s] egen handåverkan med hänsyn till den stora smärta som sådana skador orsakar. Möjligheten att de konstaterade skadorna i [E:s] underliv förorsakats på annat sätt än genom sexuell beröring eller försök till inträngning får anses så osannolik att den kan lämnas därhän.”¹⁷²

Sammanfattningsvis finner HD att det inte framkommit någonting i målet som skulle kunna tyda på att E medvetet eller omedvetet lämnat felaktiga uppgifter om de sexuella övergreppen, varför E:s berättelse skall läggas till grund för en fällande dom.¹⁷³

5.2.2 Grov misshandel

I *NJA 1992 s. 85* yrkade åklagaren ansvar å C för bland annat grov misshandel. Av åklagarens gärningsbeskrivning framgår att C misshandlat sin styvson J, ett och ett halvt år gammal, genom att tilldela denne ett flertal slag, varav ett eller två med ett avlångt föremål, så att J ådragit sig

¹⁷¹ NJA 1993 s. 68, s. 72.

¹⁷² NJA 1993 s. 68, s. 75.

¹⁷³ NJA 1993 s. 68, s. 76.

underhudsblödningar och överhudsavskrapningar på huvudet, halsen, armarna och bålen. Grovt brott föreligger då C visat särskild hänsynslöshet och råhet. I målet hördes vid tingsrätten J:s mor såsom målsägande. Vad gäller ansvarsfrågan har C erkänt att han tilldelat J ett par örfilar och ett slag i stjärten, men sagt sig varken kunna erkänna eller förneka att han slagit J med ett avlångt föremål. J:s mor har i förhör sagt att J var mycket fäst vid C och att C deltog mycket i skötseln av pojken. Hon har inte märkt några konflikter dem emellan och reagerade först då hon såg J:s blåmärken. C har uppgivit att blåmärkena uppkommit då J själv försökt att ta sig ur sin spjålsäng. Vidare menar C att J ramlat i badkaret på grund av krampanfall då C duschat honom och att J då ådragit sig skador i ansiktet och på kroppen. Dessutom säger C att J under lek slagit honom med en flugsmälla och att han då, på grund av trötthet, tappat besinningen och tilldelat J några örfilar och en dask i stjärten. Därefter hävdar C att han på grund av sin ilska fått en blackout och inte minns vad som sedan hände. Han vet att han tog ifrån J flugsmällan men vet inte om han slog J med den. Han kan inte heller säga om han slog J med knytnävarna.

Åklagaren har som skriftlig bevisning åberopat journalanteckningar, foton, uppspelning av ett videobandförhör med rekonstruktion av händelsen i badkaret och ett rättsmedicinskt protokoll med utlåtande av den undersökande rättsläkaren D. D har i utlåtandet uppgivit:

”[...] att J företett underhudsblödningar och överhudsavskrapningar på huvudet, halsen, armarna och bålen, att huvuddelen av skadorna haft ett likartat utseende som talar för att de uppkommit under en kortare tidsrymd, att tillfället för uppkomsten av dessa skador sannolikt ligger inom intervallet tre till fem dagar före undersökningstillfället d. 10 maj 1990, att därtill en mindre del av skadorna sannolikt uppkommit före denna tidsperiod, att skadorna orsakats genom ett trubbigt yttre våld, att skadorna i sätesregionen kan ha uppkommit genom slag med ett avlångt föremål, att huvuddelen av övriga skador kan ha uppkommit genom slag med öppen eller sluten hand, att skadorna ej kan förklaras av ett eller flera krampanfall, att sammantaget skadornas utseende, lokalisation och omfattning starkt talar för att de uppkommit genom annans handaverkan samt att mot bakgrund av tillgängliga kliniska uppgifter, bestående fysiska men av skadorna sannolikt ej kommer att bli följden.”¹⁷⁴

På åklagarens begäran har rättsläkaren D hörts som sakkunnig över sitt utlåtande. D har i förhöret uppgivit att skadorna i sätesregionen uppstått av sannolikt två slag med ett cirka 1 cm brett tillhygge. Han kan inte säga om skaftet till en flugsmälla använts i så fall. D hävdar vidare att det inte är troligt, med hänsyn till avståndet mellan skadorna i sätesregionen, att dessa skador uppstått vid ett försök av J att ta sig ur sin spjålsäng. Något blåmärke kan ha uppkommit då J ramlat i badkaret som uppgivits, men ett barn faller inte så som C beskrivit vid ett krampanfall. I samband med undersökningen har D konstaterat 25 separata skador. D anser det vara osannolikt att ett barn ådrar sig så många skador under ett dygn endast genom att ramla.

¹⁷⁴ NJA 1992 s. 85, s. 86-87.

Av tingsrättens bedömning i målet framkommer att det genom C:s partiella erkännande och egna uppgifter, som vinner stöd av den rättsmedicinska undersökningen, är styrkt att C sedan han råkat i ett affekttillstånd tilldelat J flera slag med öppen hand i ansiktet och i sätesregionen. Dessutom menar tingsrätten att undersökningsresultaten visar att C tilldelat J betydligt fler slag än han uppgett sig minnas, att åtskilliga slag träffat även andra ställen på J:s kropp och att åtminstone ett slag utdelats med ett avlångt föremål, eventuellt skaftet till en flugsmälla. Tingsrätten skriver att en del hudavskrapningar och blödningar kan ha uppstått genom att J ramlat i något annat sammanhang. Huvuddelen av skadorna måste emellertid C ha åstadkommit. Han har på grund härav gjort sig skyldig till misshandel som skall bedömas som grov på grund av skadornas omfattning och J:s ålder.¹⁷⁵

HovR ändrade tingsrättens dom och bedömde gärningen som misshandel. Riksåklagaren sökte revision och målet avgjordes efter huvudförhandling. HD ändrade HovR:ns dom och bedömde misshandeln som grov, då gärningen riktat sig mot ett skyddslöst barn.

5.3 Tingsrättsavgöranden – fyra typfall

5.3.1 Sexualbrott

I mål *B 3022-00* rörande våldtäkt har den tilltalade förnekat gärningen. Våldet i samband med övergreppet har medfört smärta, blåmärken, rivmärken och andningssvårigheter hos offret. Den bevisning som presenterats i målet är följande:

- Förhör med målsäganden
- Förhör med tilltalad
- Vittnesförhör (inga direkta iakttagelser)
- Rättsintyg rörande målsägandens skador
- Rättsintyg rörande den tilltalades skador
- Fotografier
- Sakkunnigutlåtande från SKL
- Vittnesförhör via telefon med företrädare från SKL

Rättsintyget avseende målsägandens skador har av åklagaren åberopats som skriftlig bevisning. Rättsintyget, som utfärdats vid rättsmedicinska avdelningen i Lund, har efter granskning bedömts vara av mycket god kvalitet. Av tingsrättens bedömning framgår att då åklagarens ansvarspåstående i allt väsentligt grundar sig på målsägandens uppgifter så blir det avgörande vilken tilltro som kan sättas till dessa uppgifter. Tingsrätten skriver:

¹⁷⁵ NJA 1992 s. 85, s. 87.

”Vid en samlad bedömning finner TR:n att den förebringade bevisningen, även om den i vissa avseenden ger ett visst stöd åt målsägandens uppgifter, inte har den styrka att det kan anses ställt utom rimligt tvivel att [TT] handlat på så sätt åklagaren påstått. Åtalet skall därför ogillas.”¹⁷⁶

I mål *B 13-00* rörande våldtäkt har den tilltalade förnekat gärningen. Våldet i samband med övergreppet har bestått i att den tilltalade tryckt ner målsäganden i en säng, dragit ner hennes benkläder, låst hennes armar, utdelat ett flertal knytnävsslag i huvudet och på kroppen, utdelat örfilar i ansiktet, tagit ett strupgrepp, bitit henne i ansiktet och örat samt hållit för hennes mun. Målsäganden har härigenom åsamkats smärta, bitmärken, blåmärken samt rivmärken. Den bevisning som presenterats i målet är följande:

- Förhör med målsäganden
- Förhör med den tilltalade
- Vittnesförhör (inga direkta iakttagelser)
- Rättsintyg rörande målsägandens skador
- Sakkunnigutlåtande från SKL (undersökning av sängöverkast)

Rättsintyget har åberopats som skriftlig bevisning. Rättsintyget, som utfärdats vid rättsmedicinska avdelningen i Lund, har efter granskning bedömts vara av mycket god kvalitet. Av tingsrättens bedömning framgår att målsägandens uppgifter stöds av vad som framkommit vid den rättsmedicinska undersökningen och vid SKL:s undersökning av ett sängöverkast. Tingsrätten skriver:

”Rättsintyget har i sin tur visat att målsäganden utsatts för visst våld, som orsakat rivmärken och missfärgningar i ansiktet och på ena armen. Tingsrätten finner på grund av vad nu sagts att målsägandens uppgifter skall läggas till grund för bedömningen.”¹⁷⁷

5.3.2 Grov misshandel

I mål *B 2115-00* rörande grov misshandel har den tilltalade sagt sig varken kunna erkänna eller förneka gärningen på grund av minnesförlust till följd av kraftig berusning. Misshandeln har bestått i att den tilltalade kastat ett bord mot målsäganden samt tilldelat denne knivhugg i låret och i sätesregionen. Den bevisning som presenterats i målet är följande:

- Förhör med målsäganden
- Förhör med den tilltalade
- Vittnesförhör
- Rättsintyg rörande målsägandens skador
- Fotografier
- Utlåtande från SKL (angående blodspår på kniven samt kläder)

¹⁷⁶ B 3022-00 s. 13.

¹⁷⁷ B 13-00 s. 7.

Vittnena har uppgivit att de sett den tilltalade bära kniv, men att de inte sett själva knivhuggen. Rättsintyget har av åklagaren åberopats som skriftlig bevisning. Rättsintyget, som utfärdats vid universitetssjukhuset i Malmö, har efter granskning bedömts vara bristfälligt på så sätt att det baserats på journalanteckningar samt att ingen bedömning finns avseende skadornas allvarlighetsgrad. Dessutom har ett – för lekmannen – svårbegripligt medicinskt språkbruk använts. Tingsrätten skriver:

”Genom målsägandens och vittnes utsagor finner TR:n utrett att [TT] tillfogat målsäganden de i åtalet angivna skadorna genom att minst 2 gånger hugga honom i låret och i sätet med en kniv...”¹⁷⁸

I mål *B 421-00* rörande grov misshandel har den tilltalade erkänt att han tilldelat målsäganden slag i ansiktet med öppen hand, men i övrigt förnekat gärningarna. Misshandeln har åsamkat målsäganden ett flertal svullnader och blåmärken i ansiktet, i bakhuvudet, på armarna samt på handryggarna. Dessutom har punktformade blödningar uppstått i båda ögonvitorna. Den bevisning som presenterats i målet är följande:

- Förhör med målsäganden
- Förhör med den tilltalade
- Vittnesförhör (inga direkta iakttagelser)
- Rättsintyg rörande målsägandens skador
- Fotografier

Rättsintyget har åberopats som skriftlig bevisning. Rättsintyget, som utfärdats vid universitetssjukhuset i Malmö, har efter granskning bedömts vara av delvis bristfällig kvalitet på grund av vaga skadebeskrivningar. Av tingsrättens bedömning framgår att den tilltalades utsaga inte är vidare tillförlitlig. Målsägandens utsaga har däremot bedömts vara tillförlitlig samtidigt som den vinner stöd av rättsintyget. Tingsrätten skriver:

”Genom [MÅ:s] uppgifter och av rättsintyget är det sålunda styrkt att [TT] misshandlat henne i enlighet med åtalet.”¹⁷⁹

5.4 Analys av granskade avgöranden

5.4.1 Sexualbrott

NJA 1992 s 446 är ett typiskt sexualbrottmål på så sätt att ord står mot ord utan någon direkt vittnesbevisning bestående av egna iakttagelser av gärningen. Den bevisning som presenterats i tingsrätten är följande:

- Förhör med målsägande
- Förhör med den tilltalade

¹⁷⁸ B 2115-00 s. 8.

¹⁷⁹ B 421-00 s. 8.

- Rättsintyg rörande målsägandens skador
- Sakkunnigförhör med skolpsykolog
- Vittnesförhör med rättsläkare
- Vittnesförhör (inga direkta iakttagelser)

Utifrån tingsrättens presenterade bedömning kan konstateras att rätten fått intrycket av att C:s berättelser avspeglar självupplevda händelser. Detta är också vad som uttalas av den hörda skolpsykologen. Vid vittnesförhören med C:s bekanta har framkommit att det C berättat för dem överensstämmer med det hon berättat vid huvudförhandlingen. Vidare menar tingsrätten att C:s utsaga vinner stöd av rättsintyget, varför efter en samlad bedömning C:s utsaga vinner tilltro framför H:s utsaga. Tingsrätten menar att C är trovärdig och att hennes utsaga är tillförlitlig. Vad gäller rättsintyget så har detta förebringats. Förhör har även hållits med intygsutfärdande rättsläkare. I domskälen ägnas utrymme åt en redogörelse för vad som beskrivs i rättsintyget. Domstolen har värderat rättsintyget i *positiv riktning*, vilket följer av uttrycket ”[C:s] uppgifter vinner även stöd av det utlåtande som [K] avgett.”¹⁸⁰

I HovR har samma bevisning förebringats som i tingsrätten. Ett vittnespsykologiskt sakkunnigutlåtande angående C:s trovärdighet har emellertid tillkommit. Detta utlåtande visar att C:s utsaga inte är att anse som tillförlitlig. Utifrån förhöret med rättsläkaren konstaterar HovR att en alternativ hypotes till uppkomsten av C:s skador är möjlig, varför man inte kan fästa alltför stor vikt vid denna bevisning. HovR menar vidare att övriga vittnesförhör varken ger stöd för eller emot C:s utsaga. I brist på annan bevisning menar HovR att C:s utsaga inte är tillräcklig för en fällande dom.

Vad gäller det rättsmedicinska utlåtandet har HovR värderat detta i *negativ riktning*, vilket följer av uttrycket ”[...] även mycket kraftiga förstoppningar kan ge upphov till skador av den karaktär [C:s] ändtarmsöppning företett.”¹⁸¹

Utifrån HD:s bedömning i målet har framkommit att två sakkunnigutlåtanden avgivna av psykologer motsagt varandra. HD menar emellertid att domstolarna inte okritiskt kan utgå från vad som sägs av psykologiska experter. Domstolen har att göra en egen bedömning. HD anser att C är trovärdig och att hennes utsaga är detaljerad och tillförlitlig. Dessutom anser HD att rättsläkarens utlåtande är väl förenligt med C:s utsaga, vilket tyder på att HD värderat rättsintyget i *positiv riktning*. HD har vidare falsifierat HovR:ns alternativa hypotes till uppkomsten av C:s skador.

¹⁸⁰ NJA 1992 s. 446, s. 454.

¹⁸¹ NJA 1992 s. 446, s. 459.

Även *NJA 1993 s. 68* är ett typiskt sexualbrottmål där ord står mot ord och där ingen direkt vittnesbevisning finns att tillgå. Den bevisning som presenterats i målet är följande:

- Förhör med målsägande (videoinspelade polisförhör)
- Förhör med målsägande (offrets vårdnadshavare)
- Förhör med den tilltalade
- Rättsintyg rörande målsägandens skador
- Intyg från barnpsykiatrisk utredning
- Förhör med sakkunniga vittnen (rättsläkare, psykiatriker)
- Vittnesförhör (inga direkta iakttagelser)

Även i detta mål har tingsrätten och HD värderat rättsintyget i positiv riktning.

Gemensamt för dessa HD-avgöranden och de avgöranden som meddelats av Malmö tingsrätt är att rättsintyget har en framträdande roll som bevismedel, vilket torde vara fallet i de flesta mål gällande sexualbrott. I domskälen till de presenterade avgörandena går inte ordagrant att utläsa hur domstolen har värderat rättsintyget som bevis. Domstolarnas uttryckssätt torde emellertid vittna om att rättsintygen har värderats ganska högt. Exempel på en sådan formulering är tagen ur *NJA 1993 s. 68* där tingsrätten i sina domskäl skriver:

”Utlåtandet över den rättsmedicinska besiktningen av [E] och [K:s] vittnesmål talar med styrka för att [E] verkligen blivit utsatt för sådana övergrepp.”¹⁸²

I samband med att 1998 års sexualbrottskommitté utarbetade sitt betänkande¹⁸³ genomfördes en omfattande praxisundersökning. Granskningsmaterialet omfattade totalt 122 tingsrättsdomar angående våldtäkt eller försök därtill. I drygt hälften av fallen hade den tilltalade förnekat gärningen. I femton fall hade den tilltalade varken kunnat erkänna eller förneka gärningen till följd av kraftig berusning. I åtta fall hade den tilltalade förnekat brott och gjort gällande att samlaget skett frivilligt. I övriga fall hade den tilltalade erkänt brottslig gärning. Gemensamt för samtliga fall var att bevisningen till största del byggde på målsägandens uppgifter. Endast i ett fåtal fall fanns stödbevisning att tillgå i form av rättsintyg eller kriminalteknisk bevisning. I några fall hördes vittnen, men dessa hade inte iakttagit själva övergreppet utan kunde endast berätta om hur målsäganden betett sig efter händelsen. Huvuduppgiften för domstolarna hade därför varit att bedöma målsägandens trovärdighet och utsagans tillförlitlighet i belysning av vad som i övrigt framkom i målen. I domskälen hade domstolen i de flesta fall redovisat någon form av bedömning av trovärdighet och tillförlitlighet och således inte enbart motiverat den fällande domen med att målsägandens uppgifter är mer trovärdiga än den tilltalades.¹⁸⁴

¹⁸² *NJA 1993 s. 68, s. 71.*

¹⁸³ *SOU 2001:14.*

¹⁸⁴ *SOU 2001:14 s. 617-619.*

I denna undersökning har bevisningen i de granskade sexualbrottsdomarna också huvudsakligen utgjorts av målsägandens uppgifter. Stödbevisning fanns emellertid i samtliga fall – exempelvis i form av rättsintyg. Som ovan nämnts torde det ur domskälen kunna utläsas att rättsintyget värderats ganska högt. Vad som klart kan utläsas är att målsägandens trovärdighet bedömts och att det är denna som utgör den avgörande bevisningen i målet.

I samtliga fyra granskade sexualbrottsavgöranden har rättsintyget klassificerats som skriftlig bevisning. Vidare har domstolsförhör hållits med intygsutfärdande läkare i de båda HD-avgörandena. Dessa har emellertid klassificerats på olika sätt i vart och ett av målen. I *NJA 1992 s. 446* framgår att *vittnesförhör* hållits med läkaren. I *NJA 1993 s. 68* framgår istället att läkaren hörts som *sakkunnigt vittne*. I samtliga fyra avgöranden har rättsintygen utfärdats av rättsläkare, vilket endast framgår av domskälen i HD-avgörandena. I HD-avgörandena tituleras den intygsutfärdande läkaren *överläkare vid rättsmedicinsk avdelning*. Av domskälen till övriga avgöranden framgår inga uppgifter angående den intygsutfärdande läkarens kompetens. I *NJA 1992 s. 446* framgår av domskälen att förhöret med intygsutfärdande rättsläkare begärts av åklagare. Av domskälen *till NJA 1993 s. 68* framgår emellertid inte vem som har begärt förhör med rättsläkaren.

5.4.2 Grov misshandel

I *NJA 1992 s. 85* rörande grov misshandel har den tilltalade delvis erkänt den åtalade gärningen. Den bevisning som presenterats i målet är följande:

- Förhör med målsägande (offrets mor)
- Förhör med den tilltalade
- Tilltalades partiella erkännande
- Sjukjournalanteckningar
- Fotografier
- Videorekonstruktion
- Rättsintyg rörande målsägandens skador

Rättsintyget förebringades och förhör hölls med intygsutfärdande rättsläkare. I tingsrättens domskäl ägnas stort utrymme åt en redogörelse för vad som framgår av rättsintyget. Domstolen har värderat rättsintyget i *positiv riktning*, vilket följer av uttrycket ”Genom [C:s] erkännande och egna uppgifter, som vinner stöd av den rättsmedicinska undersökningen, är styrkt att [...]”¹⁸⁵ Rättsintyget har klassificerats som skriftligt bevis. Rättsintyget har utfärdats av rättsläkare, vilket framgår av domskälen. Dessutom har domstolsförhör hållits i målet med intygsutfärdande läkare och denne har i samband med detta klassificerats som *sakkunnig*. Av domskälen framgår vidare att förhöret med intygsutfärdande rättsläkare begärts av åklagare.

¹⁸⁵ NJA 1992 s. 85, s. 87.

Efter samlad bedömning av de tretton avgöranden som meddelats av Malmö tingsrätt avseende grov misshandel kan konstateras att åtalet ogillats i tre av fallen. Tio avgöranden har därmed lett till fällande dom. I två av de fall där åtalet ogillats har brottslig gärning varit utesluten på grund av nödvärn eller nödvärnsexcess. I det tredje fallet har omständigheterna varit så svårutredda att misshandel inte kunnat bevisas. Av samtliga avgöranden har den tilltalade i två av fallen varken kunnat erkänna eller förneka gärningen på grund av minnesförlust till följd av kraftig berusning. I två avgöranden har den tilltalade lämnat ett partiellt erkännande. I tre avgöranden har den tilltalade lämnat ett partiellt erkännande men samtidigt åberopat ansvarsfrihet på grund av nödvärn. I övriga fall har den tilltalade helt förnekat den åtalade gärningen. I sju av tretton avgöranden har direkt vittnesbevisning funnits att tillgå. Med direkt vittnesbevisning avses här direkta iakttagelser av den åtalade gärningen. Vittnesbevisning i form av iakttagelser av exempelvis målsägandes uppträdande efter misshandeln benämns indirekt vittnesbevisning. Indirekt vittnesbevisning finns att tillgå i tre avgöranden men denna är endast att anse som stödbevisning i målen.

5.4.2.1 Varken erkännande eller förnekande

I två av tretton avgöranden har den tilltalade på grund av minnesförlust till följd av kraftig berusning varken kunnat erkänna eller förneka den gärning åklagaren lagt honom till last. I båda dessa mål finns emellertid direkt vittnesbevisning att tillgå. Av domskälen till båda dessa avgöranden kan utläsas att målsägandens utsaga vinner stöd av presenterad vittnesbevisning. I det ena målet framhävs också att målsägandens utsaga vinner stöd av förebringat rättsintyg. I det andra målet framgår inte den uppgiften av domskälen. Tingsrätten menar att det på grund av målsägandens och vittnenas utsagor är styrkt att den tilltalade förövat den åtalade gärningen. I det sistnämnda målet har dock i domskälen redovisats vad som framgår av rättsintyget samt titeln på den läkare som utfärdat det. Rättsintygen har i båda avgörandena klassificerats som skriftlig bevisning.

5.4.2.2 Partiellt erkännande

I två av tretton avgöranden har de tilltalade delvis erkänt misshandel. De tilltalade har emellertid hävdats att det våld de utövat mot målsägandena endast medfört smärta och att skadorna uppkommit på annat sätt. Inte i något av fallen har det funnits direkt vittnesbevisning. Av domskälen i båda målen kan utläsas att målsägandens uppgifter vinner stöd av åberopat rättsintyg. Vidare kan utläsas att målsägandena bedömts vara trovärdiga. I det ena målet framkommer att det genom målsägandens berättelse och den tilltalades egna uppgifter är utrett att den tilltalade misshandlat målsäganden på sätt åklagaren påstått. I det andra målet menar tingsrätten att åtalet är styrkt genom målsägandens uppgifter och rättsintyget. Rättsintygen har i båda avgörandena klassificerats som skriftlig bevisning.

5.4.2.3 Partiellt erkännande med nödvärnsinvändning

I tre av tretton avgöranden har de tilltalade delvis erkänt misshandel, men samtidigt hävdad ansvarsfrihet på grund av nödvärnshandling. Endast i ett av målen har åtalet ogillats. Tingsrätten fastställde här att en klar nödvärnssituation var för handen, men att den tilltalades våldsanvändning var uppenbart oförsvarlig. Tingsrätten fann dock att omständigheterna var sådana att den tilltalade svårligen kunnat besinna sig, vilket resulterade i ansvarsfrihet på grund av nödvärnsexcess. I samtliga tre avgöranden har direkt vittnesbevisning funnits att tillgå. Av domskälen till ett av målen framgår att målsägandens uppgifter vinner stöd av vad vittnena berättat. Tingsrätten menar att det genom detta tillsammans med rättsintyget är styrkt att det våld som den tilltalade utövade mot målsäganden förorsakat de skador som åklagaren påstår. Vidare menar tingsrätten att det med hänsyn till vad som framgår av rättsintyget är styrkt att misshandeln förorsakat sådana skador att misshandeln skall bedömas som grov. Av domskälen till ett annat mål har framkommit att det av den tilltalades uppgifter och av vittnesmål framgår att den tilltalade tilldelat målsäganden ett knytnävsslag i ansiktet, varav denne fallit till marken. Av rättsintyg och rättsmedicinskt yttrande framgår att flertalet skador kan ha uppkommit till följd av slaget, medan vissa småskador kan ha uppkommit vid fallet. Tingsrätten menar att oavsett om skadorna uppkommit genom knytnävsslaget eller genom fallet får de anses tillfogade med uppsåt. I målet finns både rättsintyg utfärdat vid universitetssjukhuset i Malmö och rättsmedicinskt yttrande utfärdat vid rättsmedicinska avdelningen i Lund. I domskälen tituleras de intygsutfärdande läkarna underläkare och rättsläkare. I domskälen ägnas dessutom utrymme åt en redogörelse för vad som framgår av rättsintygen. Vidare framgår av domskälen att intygsutfärdande rättsläkare har tillfrågats om huruvida ett enda slag kan orsaka de påvisade skadorna. Vad som däremot inte framgår är om rättsläkaren tillfrågats under domstolsförhör eller på annat sätt. Av domskälen till det tredje målet, i vilket åtalet ogillats på grund av nödvärnsexcess, framgår att intygsutfärdande rättsläkare har hörts som sakkunnig. Rättsläkaren har bland annat uttalat sig om huruvida det går att utröna vilken av skadorna som punkterat målsägandens lungsäck. Av domskälen framgår inte vem som åberopat domstolsförhöret med rättsläkaren. I ett avgörande har rättsintyget klassificerats som skriftligt bevis. I övriga två fall framgår inte hur rättsintyget klassificerats som bevismedel.

5.4.2.4 Förnekande

I sex av tretton avgöranden har den tilltalade förnekat den gärning som åklagaren lagt honom till last. I två av sex fall har åtalet ogillats på grund av att det inte kunnat uteslutas att knivhugg utdelats i självförsvar och att bevisning avseende misshandeln saknats. Endast i ett av de fyra fall som lett till fällande dom har direkt vittnesbevisning funnits att tillgå. Av domskälen till detta fall kan utläsas att det genom målsägandens och vittnets utsagor är klarlagt att den tilltalade företagit åtalad gärning. Av domskälen kan inte utläsas att rätten tagit hänsyn till det åberopade rättsintyget. En redogörelse för innehållet i detta finns emellertid presenterad. I övriga tre mål som lett

till fällande dom har ingen direkt vittnesbevisning funnits att tillgå. Av tingsrättens bedömning i ett av målen framgår att målsäganden på ett trovärdigt sätt berättat om händelseförloppet och att berättelsen vinner stöd av åberopat rättsintyg. Dessutom har den tilltalades utsaga varit vag, vilket sammantaget lett till fällande dom i enlighet med åtalet. I ett annat mål har stort utrymme ägnats åt en redogörelse för innehållet i åberopat rättsintyg. Tingsrätten menar att det är uppenbart att målsäganden under huvudförhandlingen velat tona ner händelsen för att skydda sin sambo – förövaren. Tingsrätten menar emellertid att det genom indirekt vittnesbevisning (förhör med rapporterande polisman), rättsintyg och målsägandens uppgifter är styrkt att den tilltalade gjort sig skyldig till brottet ifråga. Dessutom skriver tingsrätten att skadornas art och utbredning tyder på en omfattande och brutal misshandel, varför denna bör bedömas som grov. I fyra av sex avgöranden har rättsintyget klassificerats som skriftlig bevisning. I övriga två fall framgår inte hur rättsintyget klassificerats som bevismedel.

5.4.3 Avslutning

När det gäller sexualbrott torde efter en samlad bedömning kunna konstateras att den avgörande bevisningen utgörs av målsägandens uppgifter. Domstolen har att göra en bedömning av målsägandens trovärdighet samt utsagans tillförlitlighet. Dessutom torde kunna konstateras att domstolen vanligtvis fäster stor vikt vid i målet presenterat rättsintyg på så sätt att det kan stödja endera partens utsaga. Vid sexualbrott finns sällan vittnen. De som skall höras är därför oftast endast den tilltalade och målsäganden. Utgången blir därmed beroende av domstolens bevisvärdering av de skilda berättelserna. Det räcker inte att målsägandens berättelse kan anses förtjäna tilltro framför den tilltalades. För att den tilltalade skall kunna fällas för brottet krävs att det är ställt utom rimligt tvivel att denne företagit den åtalade gärningen. För att bevisa ett begånget sexualbrott är offrets utsaga i kombination med ett rättsintyg de viktigaste bevismedlen och har ett betydligt högre värde för bevisprövningen än vad exempelvis ett kriminaltekniskt bevis såsom en DNA-analys kan ge. Domsluten i de granskade avgörandena tyder på att domstolarna värderat rättsintygen ganska högt, samtidigt som avgörandena på ett bra sätt illustrerar att det vid sexualbrott är offrets trovärdighet och utsagans tillförlitlighet som bevismässigt är viktigast. Så skall det också vara då rättsintyget endast är att anse som stödbevisning.

När det gäller misshandelsbrotten är det betydligt vanligare att det finns direkt vittnesbevisning än vad som är fallet vid sexualbrott. Efter en samlad bedömning torde kunna konstateras att rättsintygen spelar en mindre roll i mål där direkt vittnesbevisning finns att tillgå i jämförelse med mål utan sådan bevisning. Detta torde bero på att direkt vittnesbevisning näst efter erkännandet är att anse som det bästa bevismedlet. Även vad gäller misshandelsbrotten tycks det vara så att den viktigaste bevisningen bygger

på målsägandens trovärdighet och utsagens tillförlitlighet. I de flesta mål där direkt vittnesbevisning finns att tillgå anges att målsägandens uppgifter vinner stöd av vittnesmålet. Endast i vissa av dessa mål anges att målsägandens uppgifter även vinner stöd av åberopat rättsintyg. I samtliga mål som lett till fällande dom och där ingen direkt vittnesbevisning finns att tillgå kan emellertid i domskälen utläsas att målsägandens uppgifter vinner stöd av rättsintyget.

Något som också torde kunna konstateras utifrån föreliggande praxisundersökning är att rättsintygen är av stor betydelse vad gäller frågan om brottets rubricering. I två avgöranden kan klart utläsas i domskälen att det med hänsyn till vad som framgår av rättsintyget är styrkt att misshandeln förorsakat sådana skador att misshandeln skall bedömas som grov. Det kan här vara relevant att påpeka att rättsintygen som åberopats i dessa två fall har utfärdats av annan läkare än rättsläkare och att båda intygen i samband med undersökning har bedömts vara av delvis bristfällig kvalitet. Rättsintygen innehåller vaga skadebeskrivningar samt vaga utlåtanden.

Sammantaget kan konstateras att domstolen tycks värdera rättsintygen relativt högt i mål rörande vålds- och sexualbrott. Att intygsutfärdande läkare hörts i endast fyra¹⁸⁶ av samtliga avgöranden (varav tre är HD-avgöranden) torde dessutom vittna om att rättsintygen sällan ifrågasätts av rättsväsendets aktörer.

Edelstam menar att domstolen i praktiken ofta blir bunden av ett sakkunnigutlåtande, eftersom rätten har små möjligheter att på egen hand ta ställning till innehållet.¹⁸⁷ Enligt Gärde framstår det också som klart att sakkunnigutlåtanden tillmäts mycket stor betydelse, i vart fall i jämförelse med vittnesutsagor.¹⁸⁸ Denna uppfattning stöds vidare av intervjuade företrädare för rättsväsendet och Rättsmedicinalverket. Den intervjuade rättsläkaren var av den uppfattningen att ett rättsintyg som utfärdats av rättsläkare eller annan läkare väger oerhört tungt som bevismedel i brottmålsprocessen.¹⁸⁹ Vid samtal med åklagare framkom att rättsintygen har stor betydelse i åtalsfrågan. I de fall målsäganden är trovärdig och rättsintyg finns att tillgå är chansen stor att åtal väcks i ärendet. Vidare menade åklagaren att bevisvärdet av rättsintyget är högt i brottmålsprocessen.¹⁹⁰ Den intervjuade domaren menade att rättsintygen har ett högt bevisvärde och att rätten normalt inte ifrågasätter innehållet i dessa, särskilt inte i mål angående "vanliga krogslagsmål". Domaren hade själv inte uppmärksammat några direkta brister vad gäller den rättsintygsskrivande verksamheten. Vidare menade han att rätten vanligtvis fäster tilltro till vad en tjänsteman uttalar i tjänsten och att rätten därför

¹⁸⁶ Osäkerhet råder angående huruvida ytterligare ett avgörande skall räknas till denna kategori, eftersom det i domskälen endast framgår att intygsutfärdande läkare tillfrågats.

¹⁸⁷ Edelstam (1991) s. 379.

¹⁸⁸ Gärde (1949) s. 546.

¹⁸⁹ Samtal med Peter Löwenhielm den 10 april 2002.

¹⁹⁰ Intervju med Ulrika Rogland-Kongstad den 31 maj 2002.

normalt sett nöjer sig med en läkares uttalande om att en viss skada kan ha uppkommit på visst sätt.¹⁹¹

I de fyra avgöranden där intygsutfärdande läkare hörts över utfärdat rättsintyg har varierande beteckningar använts för att klassificera läkaren i processen. I ett av målen har läkaren betecknats som vittne och i ett annat mål har läkaren betecknats som sakkunnigt vittne. I övriga två mål har läkaren medverkat under beteckningen sakkunnig. I det mål där läkaren betecknats som vittne framgår av domskälen att det är åklagaren som begärt förhöret med denne. Detta torde innebära att läkaren – i enlighet med vad som sägs i kapitel 2.2.5.2 – istället bör betecknas partssakkunnig. I det mål där läkaren betecknats som sakkunnigt vittne framgår inte vem som begärt förhöret med denne. Läkaren kan alltså betecknas som domstolssakkunnig eller partssakkunnig beroende på vem som begärt förhöret och hur denna begäran framställts. I det ena av målen där läkaren betecknats som sakkunnig framgår att förhöret med denne begärts av åklagare. I enlighet med vad som sägs i kapitel 2.2.4 kan det här röra sig om antingen en domstolssakkunnig eller partssakkunnig beroende på hur begäran framställts. Om åklagaren redan på förundersökningsstadiet begärt att rätten skall förordna läkaren som sakkunnig bör denne betecknas som domstolssakkunnig – i andra fall partssakkunnig. Samma sak gäller för det andra fallet där läkaren betecknats som sakkunnig. I detta mål framgår emellertid inte vem som begärt förhöret, varför läkaren torde vara att anse som domstolssakkunnig.

Av samtliga arton granskade avgöranden har rättsintyget klassificerats som skriftlig bevisning i fjorton fall. I fyra avgöranden framgår inte hur rättsintyget klassificerats som bevismedel. I sex av arton avgöranden har intygsutfärdande läkares kompetens framgått av domskälen.

¹⁹¹ Intervju med Thed Adelswärd den 12 mars 2002.

6 Brister och åtgärder

6.1 Inledning

Redan 1976 konstaterades i en studie att flertalet rättsintyg uppvisar ”större eller mindre brister i utformningen som ofta gör dem oanvändbara som bevismaterial inför domstol.”¹⁹² Lars Olsson har i sitt examensarbete¹⁹³ behandlat problem och brister som uppmärksammats i den rättsintygsskrivande verksamheten fram tills det att rättsintyget ingivits och därmed blivit en del av förundersökningsmaterialet. Efter litteraturstudier och genomförd praxisundersökning kan konstateras att problem och brister rörande användningen av rättsintyget som bevismedel uppmärksammats även efter det att rättsintyget ingivits. Problem har uppmärksammats i alla delar av kedjan från det att rättsintyget åberopas som bevisning i stämningsansökan till det att rätten under överläggningen värderar bevisningen för eller emot åklagarens gärningspåstående. En redogörelse för de problem och brister som uppmärksammats presenteras nedan. I samband med redogörelsen för uppmärksammade problem och brister presenteras åtgärdsförslag för att komma till rätta med problematiken.

6.2 Kulturkrocken mellan juridik och medicin

Inledningsvis bör nämnas det som kan kallas *kulturkrocken mellan juridik och medicin*. Då ett rättsintyg används som bevisning i brottmålsprocessen uppstår ett möte mellan två vetenskaper. Redan denna grund kan medföra problem, då det är ett klassiskt problem att experter inom olika ämnen har svårt att kommunicera med varandra.¹⁹⁴ Åklagaren eller domaren kan omöjligt besitta all den sakkunskap som kan komma att behövas för att besvara komplicerade frågor under förundersökningen eller rättegången. Rättsväsendets företrädare måste därför i vissa fall begära sakkunskap från aktörer utanför den juridiska sfären. Rättsintyg utfärdas av läkare, men är avsedda att läsas av lekmän inom det medicinska området och då i huvudsak av poliser och jurister. Detta kräver ett samspel mellan de olika vetenskapliga disciplinerna, vilket för aktörerna kräver viss kännedom om båda ämnesområdena. De juridiska och medicinska vetenskaperna skiljer sig markant från varandra, varför det inte är svårt att förstå att samspelet kan ge upphov till problem. Lars Olsson har bland annat kritiserat det faktum att en vidlyftig användning av medicinskt fackspråk förekommer i rättsintygen, vilket kan leda till att rättsväsendets företrädare har svårt att förstå innehållet

¹⁹² Rammer, Lennart: ”Rättsintyg som bevismaterial vid prövning av våldsbrott” I: *Läkartidningen 1976, volym 73, nummer 15*, s. 1417.

¹⁹³ Olsson, Lars: *Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande*, examensarbete vid juridiska fakulteten i Lund, vårterminen 2002.

¹⁹⁴ Scharnberg, Max: ”Bevisvärderingsfrågor: Juristers och psykologers svårigheter att förstå varandra” I: *Svensk Juristtidning 1997*, s. 394.

i intygen.¹⁹⁵ Överläkaren Kari Ormstad vid Rättsmedicinalverkets rättsmedicinska avdelning i Stockholm hävdar att hon och hennes kollegor får ta emot en mängd telefonsamtal från läkare som utfärdat rättsintyg och sedermera kallats till rätten för förhör. Hon menar att läkarna är osäkra inför situationen och ofta frågar om råd, inte minst om hur förfarandet går till i en rättssal och vad som förväntas av dem.¹⁹⁶ Läkare saknar i allmänhet grundläggande kunskaper i juridik samtidigt som rättsväsendets aktörer i allmänhet saknar grundläggande kunskaper i medicin och rättsmedicin. Kommunikationsvårigheter mellan rättsväsendet och de rättintygsutfärdande läkarna utgör således ett grundläggande problem. För att komma till rätta med problemen räcker det inte att vidta åtgärder endast inom endera vetenskapsområdet – ett nära samarbete över gränserna torde dessutom krävas.

Förslag till åtgärder som behöver vidtas inom det medicinska verksamhetsområdet lämnas därhän i denna framställning och istället fokuseras på åtgärder inom rättsväsendet.¹⁹⁷ Först och främst är det av stor vikt att rättsväsendets aktörer erhåller vetskap om de problem och brister som uppmärksammas i den rättsintygsskrivande verksamheten. Som tidigare påpekats är det viktigt för åklagaren att veta om rättsintyget kan tillmätas sådant bevisvärde att det räcker för att väcka åtal. För den misstänktes försvarare är det viktigt att undersöka huruvida rättsintyget är behäftat med brister och för rätten är det viktigt att undersöka vilken tilltro som kan fästas vid rättsintyget i samband med bevisvärderingen.

Vid samtal med Peter Krantz, docent i rättsmedicin, framkom att denne påtalat problematiken angående läkares bristfälliga rättsintyg för överåklagaren i Malmö, vilken i sin tur lovat att sprida informationen vidare till åklagarna inom distriktet.¹⁹⁸ Att så skett bekräftades av den intervjuade åklagaren som sade sig vara medveten om debatten.¹⁹⁹

Det bästa sättet att komma till rätta med problem som härstammar ur praktikers okunskap om ett visst ämne är att erbjuda utbildning i ämnet. Vid samtal med verksamma poliser har framkommit att de under sin utbildningstid inte erbjudits någon undervisning i rättsmedicin.²⁰⁰ Vad gäller juristers utbildning i grundläggande rättsmedicin kan konstateras att någon obligatorisk undervisning inte hålls i ämnet. Vid juridiska fakulteten i Lund berörs inte ämnet under den straff- och processrättsliga grundutbildningen. Däremot hålls föreläsningar i grundläggande rättsmedicin inom ramen för en

¹⁹⁵ Olsson, Lars: *Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande*, s. 53.

¹⁹⁶ Örn, Peter: "Okunskap och rent slarv bakom bristfälliga intyg" I: *Läkartidningen 1996*, volym 93, nummer 37, s. 3092.

¹⁹⁷ Förslag till åtgärder inom det medicinska verksamhetsområdet presenteras i Olsson, Lars: *Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande*, s. 73ff..

¹⁹⁸ Samtal med Peter Krantz den 18 april 2002.

¹⁹⁹ Intervju med Ulrika Rogland-Kongstad den 31 maj 2002.

²⁰⁰ Intervjuer med Jeanette Martin den 26 februari 2002 och Michael Öberg den 16 april 2002.

specialkurs som erbjuds studenter vilka valt straff- eller processrätt som profileringsalternativ.²⁰¹ Föreläsningarna hålls av verksamma praktiker från den rättsmedicinska avdelningen i Lund och bland annat berörs problematiken kring kvalitetsbrister i rättsintyg.

Hur ser då vidareutbildningen och kompetensutvecklingen ut för redan verksamma jurister? Vid samtal med en åklagare vid Åklagarmyndigheten i Malmö framkom att obligatoriska kurser i grundläggande rättsmedicin anordnas för åklagarna i länet.²⁰² Utbildningen tillhandahålls av företrädare för den rättsmedicinska avdelningen i Lund, vilka även håller en icke-obligatorisk femtimmarskurs för polisens våldsbrottsutredare i Skåne.²⁰³

För de verksamma domarna i länet anordnas däremot inte några obligatoriska kurser i rättsmedicin. Den intervjuade domaren hävdar emellertid att frivilliga kurser i ämnet erbjuds dem som visar sådant intresse.²⁰⁴ Sammantaget kan konstateras att det på Polishögskolan och på juristutbildningen inte erbjuds några obligatoriska kurser i grundläggande rättsmedicin. Så är även fallet vad gäller domares och polisens vidareutbildning. För åklagare däremot hålls obligatoriska kurser i ämnet.

Den intervjuade åklagaren anser att en kurs i grundläggande rättsmedicin bör ingå i juristutbildningen. Den intervjuade domaren anser däremot inte att en sådan kurs är nödvändig.²⁰⁵ Den intervjuade rättsläkaren anser istället – i likhet med författaren – att en obligatorisk kurs i ämnet bör tillhandahållas de juridikstuderande som väljer att inrikta sig på rättsskipning, det vill säga de som väljer ett straff- eller processrättsligt profileringsalternativ.

Vid Umeå universitet erbjuds en kurs med namnet ”Rättsmedicin för jurister”, vilken omfattar 10 poäng. Enligt kursbeskrivningen avser utbildningen att ge den studerande en bred inblick i rättsmedicinens arbetsmetoder, vilket syftar till ökad förståelse för läkarens yttranden och uttalanden i medicinska frågor samt för möjligheter och begränsningar i tolkningar av sådana frågor.²⁰⁶ Författaren anser att en liknande kurs bör erbjudas även på övriga studieorter där en juridisk fakultet finns representerad. En sådan kurs bör dessutom ingå som ett obligatoriskt moment i vidareutbildningen för åklagare och framförallt domare. Då det faller på rätten att slutgiltigt fastställa bevisvärdet av ett rättsintyg kan det framstå som förvånansvärt att domarna inte genomgått obligatorisk utbildning i grundläggande rättsmedicin. En möjlighet för domaren att kritiskt kunna ifrågasätta delar i läkarnas utlåtanden skulle gagna rättssäkerheten.

²⁰¹ Juristutbildningen i Lund genomgår för närvarande en reformering.

²⁰² Intervju med Ulrika Rogland-Kongstad den 31 maj 2002.

²⁰³ Samtal med Peter Krantz den 18 april 2002.

²⁰⁴ Intervju med Thed Adelswärd den 12 mars 2002.

²⁰⁵ Intervjuer med Ulrika Rogland-Kongstad den 31 maj 2002 och Thed Adelswärd den 12 mars 2002.

²⁰⁶ ”Rättsmedicin för jurister, 10 poäng” s. 1.

6.3 Begreppsförvirring

6.3.1 Rättsintygets klassificering

Som framkommit i kapitel 3.4.4.1 bör ett rättsintyg klassificeras som sakkunnigbevis, eftersom utsagan rör tillförande eller tillämpning av särskilda erfarenhetssatser. Efter genomförd praxisundersökning kan konstateras att rättsintyget redovisats som skriftlig bevisning i fjorton av de arton granskade avgörandena. I fyra avgöranden framgår inte hur rättsintyget klassificerats som bevismedel. Rättsintyget har således klassificerats som skriftlig bevisning i nästan samtliga granskade avgöranden. I vissa av fallen framkommer att det är åklagaren som åberopat rättsintyget som skriftlig bevisning, medan det i vissa fall inte framgår om det är åklagaren eller rätten som gjort klassificeringen. Som framkommit i kapitel 3.4.4.1 är det vanligt förekommande att åklagare åberopar rättsintyget som skriftlig bevisning. Hur rättsintyget klassificeras är av betydelse för vilka regler som blir tillämpliga ifråga om bevisning. En redogörelse härom har givits i kapitel 2.2.5.1 och 3.4.4.1.

Den intervjuade åklagaren hävdar att ett rättsintyg är att anse som en form av sakkunnigbevis. Hon menar att hon i samband med utformning av stämningsansökan aldrig klassificerar rättsintyget som skriftligt bevis. I stämningsansökans bevisuppgift anger hon endast beteckningen ”rättsintyg”, utan någon klassificering avseende typ av bevismedel. Om rättsintyget sedan klassificerats som skriftligt bevis i domen menar åklagaren att det är domstolen som får stå för den rubriceringen.²⁰⁷

Den intervjuade domaren anser det vara fullt acceptabelt att en åklagare åberopar rättsintyget som skriftlig bevisning. Domaren menar att rätten skiljer på vittnesbevisning, skriftlig bevisning och syn. Sakkunnigutlåtanden skiljs inte ut från skriftlig bevisning, såvida inte domstolsförhör hålls med den sakkunnige. Domaren hävdar vidare att klassificeringen egentligen inte spelar någon större roll då all bevisning skall värderas efter den fria bevisprövningens princip och någon åtskillnad inte görs mellan bevismedlen vad gäller värderingen.²⁰⁸

Utifrån vad som framkommit i kapitel 3.4.4.1 kan konstateras att snävare förutsättningar gäller för att skriftliga bevis skall anses upptagna vid huvudförhandlingen – utan att de läses upp – i förhållande till vad som gäller för skriftliga sakkunnigutlåtanden. Edelstam anser att dessa snävare förutsättningar bör uppställas även beträffande skriftliga sakkunnigutlåtanden.²⁰⁹ Edelstam hävdar dessutom att vissa lagändringar bör övervägas bland annat med tanke på att Svea hovrätt i ett fall tillämpat

²⁰⁷ Intervju med Ulrika Rogland-Kongstad den 31 maj 2002.

²⁰⁸ Intervju med Thed Adelswärd den 12 mars 2002.

²⁰⁹ Edelstam (1991) s. 111.

de för skriftliga bevis gällande rekvisiten som om de gällde även för skriftliga sakkunnigutlåtanden. De lagändringar han förespråkar består i att man i 43 kap. 8 § 3 st. och 46 kap. 7 § 1 st. rättegångsbalken efter orden ”skriftliga bevis” inskjuter orden ”eller skriftliga sakkunnigutlåtanden”.²¹⁰

Efter en samlad bedömning torde kunna konstateras att begreppsförvirring tycks råda på området. Begreppsförvirringen kan dessutom leda till osäkerhet angående vilket regelverk som är tillämpligt när rättsintyg används som bevismedel. För att komma till rätta med rådande begreppsförvirring torde en lagändring i enlighet med Edelstams förslag vara en god utgångspunkt. Författaren anser dessutom att en definition av begreppet *sakkunnig* bör införas i lagen. Som framkommit i kapitel 2.2.1 finns inte någon sådan definition i rättegångsbalken. Om en definition av det slaget införs i lagen torde det inte vara några problem att sluta sig till att ett utlåtande av person som åsyftas i definitionen är att anse som ett sakkunnigutlåtande, varför reglerna om sakkunnigbevis i 40 kap. rättegångsbalken skall tillämpas.

6.3.2 Intygsutfärdande läkares klassificering

Även vad gäller den intygsutfärdande läkares klassificering råder begreppsförvirring. Enligt 40 kap. rättegångsbalken kan en sakkunnig betecknas som domstolssakkunnig eller partssakkunnig beroende på vem som anlitar den sakkunnige. Huvudregeln enligt rättegångsbalken är att domstolen utser den sakkunnige, medan det i praktiken är vanligast att part anlitar den sakkunnige. Efter genomförd praxisundersökning kan konstateras att det inte i något fall ordagrant framgår om läkaren är att anse som domstolssakkunnig eller partssakkunnig, vilket inte är konstigt med tanke på att dessa begrepp inte förekommer i lagstiftningen. I samtliga granskade domar har rättsintyget upptagits i stämningsansökans bevisuppgift, varför intygsutfärdande läkare på den grunden torde vara att anse som partssakkunnig (om inte åklagaren begärt rättens förordnande under förundersökningen – detta framgår inte av något fall).

I de fall rättsintygsutfärdande läkare hörs i rätten förekommer dessutom att denne klassificeras som vittne eller sakkunnigt vittne. Inkonsekvensen vad gäller läkares klassificering i rättsprocessen kan medföra en osäkerhet angående vilka rättsregler som skall tillämpas. Huvuddelen av rättsreglerna i 40 kap. rättegångsbalken gäller endast för domstolssakkunnig, ett institut som alltså är relativt ovanligt i praktiken. Enligt intervjuad domare förordnar rätten nästan aldrig en läkare som domstolssakkunnig. Domaren menar att detta i praktiken sker endast vid mycket grova våldsbrott såsom mord eller försök till mord. Vanligtvis har åklagaren under förundersökningen anlitat läkaren som partssakkunnig, varpå rätten inte anser att läkaren behöver

²¹⁰ Edelstam, Henrik: ”Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott” I: *Juridisk Tidskrift* 1997/98 s. 111.

förordnas på annat sätt. Den intervjuade domaren hävdar emellertid att han skulle förordna läkaren som domstolssakkunnig om rättsintyget är *helt* avgörande i målet och ”förhållandet ställs på sin spets”.²¹¹

En viktig fråga som kan väckas är huruvida partssakkunniginstitutet kan komma att leda till partiskhet i brottmålsprocessen. Reglerna härom i 40 kap. rättegångsbalken är tillämpliga endast i de fall som avser domstolssakkunnig. Trots att läkarens roll i brottsutredningen skall präglas av objektivitet finns en risk att läkaren utgår från att brottslig gärning varit för handen i de fall denne fått sitt uppdrag från polis- och åklagarmyndighet. Att sakkunnigbevisningen är opartisk och objektiv är en viktig förutsättning för att kravet på ”rättvis rättegång” enligt artikel 6.1 Europakonventionen skall vara uppfyllt.²¹²

En sakkunnig som förordnas av domstolen torde per automatik tillmätas ett högre bevisvärde på den grunden att frågan om opartiskhet regleras i lag. För att undvika situationen att en intygsutfärdande läkare på grund av partiskhet inte uppfattas som objektiv bör åklagaren begära rättens förordnande redan i samband med att läkaren anlitas. Åklagarens möjlighet till detta (23 kap. 14 § 2 st. rättegångsbalken) tycks utnyttjas i alltför ringa utsträckning. Edelstam hävdar att det är tillräckligt svårt för rätten att bedöma själva sakkunnigutlåtandet, varför man inte ytterligare bör komplicera bevisvärderingen genom att ställa krav på domstolen att vid denna dessutom väga in den sakkunniges eventuella partiskhet.²¹³ Det är inte bara åklagarna som i större utsträckning bör utnyttja sin möjlighet att få domstolssakkunnig förordnad. Den domstolssakkunniges starkare ställning i processen bör också medföra att domstolen i större utsträckning utnyttjar sin möjlighet att självmant förordna sådan sakkunnig.

Sakkunniginstitutet präglas av en obalans på så sätt att partssakkunniga dominerar i praktiken, samtidigt som de i lagtexten befinner sig i underläge. Lagstiftningen harmoniserar därför inte med verkligheten på detta område. En reformering av reglerna avseende sakkunnigbeviset bör genomföras för att på ett effektivt sätt anpassa teori efter praktik. I dagsläget skall en partssakkunnig huvudsakligen behandlas som ett vittne. I verkligheten råder inkonsekvens angående vilka regler som används samt hur exempelvis en läkare klassificeras i rättsprocessen. Detta kan inte anses vara tillfredsställande ur rättssäkerhetssynpunkt.

6.4 Kontrollmöjligheter

Lars Olsson har i sitt examensarbete konstaterat att det inte finns någon sakkunniginstans som granskar utfärdade rättsintyg innan de överlämnas till

²¹¹ Intervju med Thed Adelswärd den 12 mars 2002.

²¹² Mål 22885/93 Bernard mot Frankrike.

²¹³ Edelstam (1991) s. 268.

uppdragsgivaren.²¹⁴ Då uppdragsgivarna inom rättsväsendet normalt saknar medicinsk utbildning finns en stor risk att eventuella problem och brister inte uppmärksammas i tillräcklig utsträckning. Samtidigt torde det – efter intervjuer och genomförd praxisundersökning – kunna konstateras att rättsintyget åsätts ett högt bevisvärde i brottmålsprocessen. Sakkunnigutlåtandet är emellertid till sin art – liksom exempelvis statistik och sannolikhetsberäkningar – endast hjälpfakta vid bedömningen av ett bevis. Domaren måste vid bevisvärderingen själv svara för värderingen av det bevisfaktum som utlåtandet gäller. Slutsatsen avseende sambandet mellan faktiska omständigheter och uppställt deltema ankommer på rätten och ingen annan. Som framkommit i kapitel 5.4.3 torde kunna konstateras att de utfärdade rättsintygen sällan ifrågasätts av rättsväsendets aktörer. Att så är fallet torde kunna ses som en fara för rättssäkerheten – särskilt med hänsyn till uppmärksammade kvalitetsbrister i den rättsintygsskrivande verksamheten. Peter Krantz, docent i rättsmedicin, menar att det bör vara kutym för jurister att alltid ifrågasätta en läkares uttalanden, eftersom läkare i allmänhet har en förmåga att framstå som omnipotenta.²¹⁵ Vidare skriver Ekelöf:

”Personer, som är specialister inom ett visst område, är stundom självsäkra och framställa sina egna uppfattningar i kontroversiella frågor som de enda rimliga, samtidigt som rättens ledamöter kan ta starkt intryck av deras auktoritet.”²¹⁶

Ett sätt att kontrollera rättsintyget är att hålla domstolsförhör med intygsutfärdande läkare eller rättsläkare. Vikten av att kunna höra den sakkunnige muntligen är att ge rätten möjlighet att få eventuellt oklara erfarenhetssatser preciserade. Efter intervjuer och genomförd praxisundersökning kan konstateras att möjligheten att förhöra läkare utnyttjas i alltför begränsad omfattning. En orsak till detta kan vara att man inte vill besvara läkarna med att behöva inställa sig till domstolsförhör. En sådan motivering torde emellertid inte vara godtagbar i en rättsstat och särskilt inte ifråga om brottmål där beviskraven är högt ställda. Olägenheten skulle i flera fall kunna avhjälpas på så sätt att telefonförhör hålls med läkaren. Författaren är emellertid kritiskt inställd till bevisupptagning via telefon i de fall det inte endast rör sig om enklare kompletteringar. Den intervjuade rättsläkaren är helt och fullt motståndare till telefonförhör i domstol. Han menar att rättssäkerheten gagnas oerhört då läkare kallas till rätten för förhör. Endast då ”kan man se om personerna inte begriper vad man har sagt.”²¹⁷ Den intervjuade åklagaren och domaren är däremot positivt inställda till telefonförhör i samband med sakkunnigbevisning. De hävdar att rätten inte behöver göra någon trovärdighetsbedömning av den sakkunnige, vilket är fallet vid vittnesbevisning. Telefonförhör är därmed

²¹⁴ Olsson, Lars: *Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande*, s. 72.

²¹⁵ Föreläsning av Peter Krantz den 18 april 2001.

²¹⁶ Boman, Edelstam, Ekelöf: (1998) s. 96.

²¹⁷ Samtal med Peter Löwenhielm den 10 april 2002.

inte något hinder i samband med bevisupptagning av sakkunnigförhör.²¹⁸ Att i större utsträckning höra intygsutfärdande läkare över utfärdat rättsintyg torde vara värdefullt inför värderingen av rättsintyget som bevismedel. Som framkommit i kapitel 3.4.2 uppställdes i motiven till rättegångsbalken ett principiellt krav på domstolsförhör med sakkunnig i samband med brottmålsrättegången. Denna del av förslaget utvecklades emellertid inte vidare, vilket kan tyckas vara beklagligt då förslaget inte torde ses som förkastligt.

I de fall domstolsförhör inte hålls med intygsutfärdande läkare torde också uppfyllandet av den kontradiktoriska förfarandepincipen kunna ifrågasättas. Ett rättsintyg utfärdas vanligtvis i inledningsskedet av en förundersökning – innan dess att den misstänkte och dennes försvarare kopplats in i utredningen. Då försvaret så att säga kommer in för sent i processen skulle ett domstolsförhör med läkaren gagna den tilltalades möjligheter till rättvis rättegång. Försvaret kan på så sätt ställa frågor till läkaren angående kritiska punkter i rättsintyget.

Ett ytterligare sätt att kontrollera rättsintyget är att utreda den intygsutfärdande läkarens kompetens och erfarenhet. Efter genomförd praxisundersökning kan konstateras att läkarens kompetens framgår av domskälen endast i ett fåtal avgöranden. Då de erfarenhetssatser varpå den sakkunnige grundat sin utsaga inte gjorts synliga i särskilt många fall, kan det anses förvånansvärt att den sakkunniges formella kompetens inte varit föremål för någon egentlig prövning. En sakkunnigs kompetens och kvalifikationer bör rimligtvis påverka bevisvärdet av dennes utlåtande. För rätten kan en konsekvens av bristande kvalifikationer bli att bevisvärdet av sakkunnigs utlåtande reduceras. Om de bristande kvalifikationerna förblir okända för domstolen kan detta leda till att bevisvärderingen grundas på felaktigheter. Ett sådant förhållande kan resultera i en materiellt oriktig dom. För att uppmärksamma den sakkunniges kvalifikationer på ett effektivt sätt föreslår Edelstam en ny paragraf i 40 kap. rättegångsbalken med följande lydelse:

”Rätten skall pröva sakkunnigs kvalifikationer i samband med att beviset först åberopas eller vid förordnande av sakkunnig.

Vid bedömningen av om en person har särskild sakkunskap i visst ämne skall hänsyn tas till dennes utbildning, erfarenhet och skicklighet.

Part som åberopar sakkunnig skall till rätten inge bevis för dennes kvalifikationer. Detta skall ske i samband med bevisuppgiften eller, om beviset åberopas senare, i samband med åberopandet.”²¹⁹

En kvalifikationsprövning i enlighet med Edelstams förslag torde vara en värdefull kontrollåtgärd i samband med bedömningen av ett rättsintygs bevisvärde.

²¹⁸ Intervjuer med Ulrika Rogland-Kongstad den 31 maj 2002 och Thed Adelswärd den 12 mars 2002.

²¹⁹ Edelstam (1991) s. 275.

Avslutningsvis kan utifrån Olsson, Lars: *Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande* och föreliggande uppsats konstateras att problem och brister avseende användningen av rättsintyg uppmärksammas i samtliga delar av handläggningskedjan, från det att uppkommen skada undersöks till det att dom avkunnas i det aktuella brottmålet. De personer som kommer i kontakt med rättsintyg bör därför inte utan vidare tillmäta rättsintyget ett alltför högt bevisvärde.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Tryckta källor

NJA II 1943, nummer 1, s. 1-746.

Kungl Majt:s proposition 1934:124 med förslag till lag om bevisning genom sakkunnig, m.m.

Proposition 1979/80:2. Förslag till sekretesslag.

Proposition 1989/90:71. Om några processrättsliga frågor.

Ds S 1986:3. Samordning av det rättsmedicinska, rättskemiska och kriminaltekniska undersökningsväsendet.

Lagkommitténs förslag till allmän Criminallag, Stockholm 1832.

SOU 1926:32. Rättegångsväsendets ombildning, andra delen. Rättegången i brottmål.

SOU 1938:44. Förslag till rättegångsbalk. II Motiv.

SOU 1987:13. Översyn av rättegångsbalken 3. Expertmedverkan och specialisering.

SOU 2001:14. Sexualbrotten – ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor.

Utländska källor

NOU 1996:15. Lilandsaken.

NOU 2001:12. Rettsmedisinsk sakkyndighet i straffesaker.

Litteratur

Böcker

Bergström, S. m fl.: *Juridikens termer*, sjunde upplagan, Stockholm 1988.

Björkman, J, Diesen, C, Forssman, F, Jonsson, P: *Bevis. Värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis*, Stockholm 1997.

Boman, Robert, Ekelöf, Per Olof: *Rättegång - fjärde häftet*, sjätte upplagan, Göteborg 1995.

Boman, Robert, Ekelöf, Per Olof: *Rättegång – första häftet*, sjunde upplagan, Lund 1997.

Boman, Robert, Bylund, Torleif, Ekelöf, Per Olof: *Rättegång – tredje häftet*, sjätte upplagan, Smedjebacken 1994.

Boman, Robert, Edelstam, Henrik, Ekelöf, Per Olof: *Rättegång – femte häftet*, sjunde upplagan, Stockholm 1998.

Bring, Thomas, Diesen, Christian, Schelin, Lena: *Förundersökning*, andra upplagan, Stockholm 1999.

Bring, Thomas, Diesen, Christian, Schelin, Lena, Wilton, Alexandra: *Förhör*, Stockholm 1996.

Diesen, Christian: *Bevisprövning i brottmål*, Stockholm 1994.

Edelstam, Henrik: *Sakkunnigbeviset – en studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet*, Göteborg 1991.

Fitger, Peter: *Domstolsprocessen: en kommentar till rättegångsbalken*, Stockholm 1993.

Gärde, N: *Nya rättegångsbalken jämte lagen om dess införande med kommentar*, Stockholm 1949.

Lärobok i rättsmedicin, Rättsmedicinska institutionen, Uppsala universitet, Uppsala 1991.

Wistrand, A.T, Wistrand, A.H: *Handbok i rättsmedicinen, med särskild hänsyn till Sveriges lagstiftning, till ledning för läkare och jurister*, första häftet, Stockholm 1852.

Wrede, R.A: *Rättsutvecklingen i Finland efter skilsmässan från Sverige. Minnesskrift ägnad 1734 års lag*, del I, Stockholm 1934.

Artiklar, rapporter och skrivelser

Ansell, Ricky, Hjelm, Kerstin, Stegeryd, Yvonne: "Omvänd spårsäkring kan lösa sexualbrott" I: *Kriminalteknik nr. 3/99*, Linköping 1999.

Edelstam, Henrik: "Om rättsintyg – några reflektioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott" I: *Juridisk Tidskrift 1997/98*, s. 86-117.

Gregow, Torkel: "Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn" I: *Svensk Juristtidning* 1996.

Justitieombudsmannens ämbetsberättelse 1975, bilaga 6.

Justitieombudsmannens ämbetsberättelse 1982/83.

Olsson, Lars: "Rättsintyget – ett bevis av värde? Från skada till utlåtande", examensarbete vid juridiska fakulteten i Lund, vårterminen 2002.

Rammer, Lennart: "Rättsintyg som bevismaterial vid prövning av våldsbrott" I: *Läkartidningen* 1976, volym 73, nummer 15, s. 1416-1417.

Samuelson, Per: "DNA-bevisning i sexualbrottmål", opublicerat material, Lund 2001.

Scharnberg, Max: "Bevisvärderingsfrågor: Juristers och psykologers svårigheter att förstå varandra" I: *Svensk Juristtidning* 1997, s. 394-400.

Örn, Peter: "Okunskap och rent slarv bakom bristfälliga intyg" I: *Läkartidningen* 1996, volym 93, nummer 37, s. 3092-3093.

Övrigt material

"Rättsmedicin för jurister, 10 poäng", information via Internet den 3 december 2001.

<http://www.info.umu.se/utbkat/Kurs.asp?kurskod=RMDA03&termin=>

SOSFS 1997:5 (M). Rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott, Stockholm 1997.

Föreläsning av professor Per Ole Träskman den 10 april 2001.

Föreläsning av docent Peter Krantz den 18 april 2001.

Samtal och intervjuer

Intervju med Jeanette Martin, polisinspektör vid Polismyndigheten i Skåne, den 26 februari 2002.

Intervju med Michael Öberg, polisassistent vid Polismyndigheten i Skåne, den 16 april 2002.

Samtal med Peter Löwenhielm, professor i rättsmedicin, den 10 april 2002.

Samtal med Peter Krantz, docent i rättsmedicin, den 18 april 2002.

Intervju med Thed Adelswärd, tf Rådman vid Malmö tingsrätt, den 12 mars 2002.

Intervju med Ulrika Rogland-Kongstad, åklagare vid Åklagarmyndigheten i Malmö.

Rättsfallsförteckning

Avgöranden från Högsta domstolen

NJA 1962 s. 244.
NJA 1963 s. 72.
NJA 1989 s. 97.
NJA 1989 s. 102.
NJA 1992 s. 85.
NJA 1992 s. 446.
NJA 1993 s. 68.
NJA 1994 s. 527.
NJA 1995 C 39.
NJA 1996 s. 176.

Avgöranden från Europadomstolen

Mål 22885/93 Bernard mot Frankrike.

Avgöranden från Malmö tingsrätt

Dom den 15 mars 2000 i mål nummer B 13-00.
Dom den 18 februari 2000 i mål nummer B 421-00.
Dom den 27 februari 2001 i mål nummer B 726-00.
Dom den 13 mars 2000 i mål nummer B1065-00.
Dom den 12 maj 2000 i mål nummer B1111-00.
Dom den 13 juni 2000 i mål nummer B1230-00.
Dom den 26 april 2000 i mål nummer B 2115-00.
Dom den 8 maj 2000 i mål nummer B 2181-00.
Dom den 2 november 2000 i mål nummer B 2947-00.
Dom den 22 maj 2000 i mål nummer B 3009-00.
Dom den 5 juli 2000 i mål nummer B 3022-00.
Dom den 21 december 2000 i mål nummer B 3719-00.
Dom den 29 juni 2000 i mål nummer B 4000-00.
Dom den 5 september 2000 i mål nummer B 4330-00.
Dom den 21 november 2000 i mål nummer B 4553-00.